

PÉTER RÓBERT

Digitális és módszertani fordulat a sajtókutatásban

A 17–18. századi magyar vonatkozású angol újságcikkek „távolságtartó olvasása”¹

A tanulmány a TÁMOP-4.2.1.D-15/1/KONV-2015-0002 azonosítószámú, „*Tudás-ipar igényeit kiszolgáló felsőoktatási szolgáltatások megalapozása a Dél-Alföldi régióban*” című pályázat keretében készült.

***The project was partially funded by „TÁMOP-4.2.1.D-15/1/KONV-2015-0002–
„Establishing higher education service satisfying the needs of knowledge industry in the
Southern Great Plain region”
is supported by the European Union and co-financed by the European Social Fund.***

Készítette:

Péter Róbert egyetemi adjunktus, SZTE BTK

Digitális és módszertani fordulat a sajtó kutatásban

A 17–18. századi magyar vonatkozású angol újságcikkek „távolságtartó olvasása”¹

Naponta tanúi vagyunk a kultúránkban, egymás közötti kommunikációnkban és a kutatásainkban is végbemenő digitális átalakulásnak. 2013-ban az egyik igen széles körben elterjedt magyarországi reklám, mely minden médiában felbukkant, a digitális műsorszórásban bekövetkezett átállásról szólt, mely a hagyományos analóg, földi szórást váltja fel. Ugyanakkor számos európai országban a digitális átállás már majdnem egy évtizede megkezdődött. A magyarországi kutatókönyvtárak és intézmények az elmúlt évtizedekben már egy sor úttörő digitalizálási projektet útnak indítottak a bölcsészettudományokban. Ezek a kezdeményezések legfőképpen arra irányultak, hogy a magyar könyvészeti és levéltári anyagokat szélesebb körben elérhetővé tegyék a kutatók és az érdeklődők számára.² A nyílt hozzáféréstí modellt követő országok többségével szemben Nagy-Britanniában a brit nemzeti és kulturális örökség jó részét, különösen az 1900 előtti, nyomtatásban publikált anyagokat olyan profit-orientált amerikai magáncégek digitalizálták, mint például a Cengage Learning vagy a ProQuest, amelyek nagyon magas előfizetési díjat kérnek az egyetemektől és könyvtáraktól. Ennek következtében hatalmas digitális szakadék keletkezett a digitális archívumok és tudományos-kutatói adatbázisok hozzáférhetőségét illetően. Ezen adatbázisok használata alapvető módon átalakította és megváltoztatta az egyetemi előfizetéssel rendelkező oktatók kutatási szokásait és módszereit.³ A nehéz gazdasági helyzetben lévő magyarországi egyetemek nem képesek előfizetni azokra az adatbázisokra, amelyek megkönnyítik az angolszász világ előadóinak kutatási és oktatási tevékenységét. Következésképp nem csoda, hogy a magyar-angol kapcsolatok történetével foglalkozó publikációkban alig találunk utalást az olyan

¹ A jelen dolgozat a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatói Ösztöndíja (2010–2013) során született. Köszönettel tartozom Dr. Németh Zoltánnak és Tóth Tamásnak, akik a tanulmányban ismertetett digitális módszer informatikai megvalósításában segítségemre voltak, valamint Horváthné Tóth Juditnak aki többek között a magyar vonatkozású újságadatbázis létrehozásában segített, továbbá Cora Zoltánnak és Brandl Gergelynek, aki felhívták a figyelmemet számos releváns magyar tanulmányra. Köszönöm Szász Gézának és Labádi Gergelynek, hogy fontos megjegyzéseket fűztek a tanulmány korábbi verziójához.

² A Magyar Periodika Adatbázis például 1986 óta épül, a Magyar Elektronikus Könyvtár pedig 1994 óta elérhető a világhálón. Több más országban hasonló projektek csak később indultak.

³ Ezek az adatbázisok a világ számos egyetemén nem elérhetők, ami óriási hátrányt és egyenlőtlenséget okoz a kutatásban. A kevésbé módos egyetemek kutatói és oktatói nem tehetik fel ugyanazokat a kutatási kérdéseket, mint a vagyonos egyetemeken dolgozó kollégáik. Az elektronikus adatbázisok folyamatos bővülésével a digitális szakadék napról-napra növekszik. Mussell, James: *Ownership, Institutions, and Methodology*. *Journal of Victorian Culture*, vol. 13. (2008) No. 1. 94–100.

koraújkori digitális gyűjteményekre, mint például az *Early English Books Online*, az *Eighteenth Century Collections Online* vagy a *Burney Collection of Newspapers*.

E tanulmány kettős céllal íródott. Elsősorban rá kíván világítani az eddig elhanyagolt, 17–18. századi angol újságok magyar vonatkozású anyagainak fontosságára. Miután röviden áttekintem a bölcsészettudományokban zajló digitális forradalom jelenlegi helyzetét, felvázolom, hogy a brit és magyar kutatók a Magyarországgal és magyarokkal foglalkozó korabeli brit sajtóanyag tanulmányozását miként és miért hanyagolták el. Ezt követően egy új digitális módszert mutatok be, melynek segítségével a kutatók „távolról” képesek nagy mennyiségű újság és folyóirat bibliográfiai és metaadatait elemezni.⁴ A módszer előnyeit és hátrányait is tárgyalni fogom.

Kísérleti jelleggel a módszert a *British Library* Burney Újságygyűjteményének Magyarországra és magyarokra utaló újságcikkeinek bibliográfiai és metaadatainak elemzésére alkalmazom. Hangsúlyoznom kell, hogy a dolgozat e kezdeti vizsgálat előzetes eredményeit és észrevételeit ismerteti. Az adathalmazt nyilvánvalóan finomítani és kategorizálni kell a jövőben, mégpedig az egyes újságcikkek szoros olvasása (*close reading*) révén.⁵ Ugyanakkor, amint látni fogjuk, már ebben a szakaszban is a magyar vonatkozású újságcikkek metaadatainak vizuális ábrázolása és statisztikai elemzése jó néhány értékelhető eredményre vezet. A tanulmány utolsó részében betekintést nyújtok a magyar vonatkozású, különböző típusú angol újságcikkekbe, valamint abba, hogy ezek vizsgálata hogyan járulhat hozzá a jelenlegi tudományos vitákhoz és érvekhez, továbbá milyen új kutatási területek felé mutatnak.

A bölcsészettudományokban zajló digitális fordulatot jelzi az a tény, hogy az elmúlt évtizedben hatalmas mennyiségű ismert és ismeretlen forrásanyag vált elérhetővé és kereshetővé szabad felhasználású vagy előfizetést igénylő digitális gyűjteményekben. Nyilvánvaló, hogy a digitális forradalom gyakorlati értelemben sokkal gyorsabbá, könnyebbé és produktívabbá tette a kutatást, azáltal például, hogy több millió szöveget tartalmazó digitális archívumokban kereshetünk. Annak ellenére, hogy a digitális fordulat új módszertani kihívások elé állította a kutatókat, a gyakorlatban végbement digitális forradalmat még nem követte módszertani forradalom. A lehetőségeket és kihívásokat is magában rejtő digitális kutatás jelenlegi helyzetét tökéletesen példázza az a verseny, melyet a *British Library* hirdetett meg

⁴ A távolságtartó olvasás (*distant reading*) kifejezést Franco Moretti irodalomtörténész vezette be a szakirodalomban. Többek között az *Annales* iskola hagyományaira építve, Moretti a kvantitatív módszerek használatát szorgalmazza egy racionálisabb irodalomtörténet érdekében. Szerinte a szoros olvasás (*close reading*) során csak az egyes szövegek számítanak, az elemzés minimális mennyiségű kanonizált szöveget vesz csak figyelembe. A távolságtartó olvasás célja nagy mennyiségű szövegek közötti kapcsolatok, párhuzamok, ismétlődő minták, ciklusok feltárása és elemzése, melyeket a limitált szoros olvasás nem képes feltárni. Moretti, Franco: *Graphs, Maps, Trees*. London, 2005.; uő: *Style, Inc. Reflections on Seven Thousand Titles (British Novels, 1740–1850)*. Critical Inquiry, vol. 36 (2009) No. 1. 134–158.; Serlen, Rachel: *The Distant Future? Reading Franco Moretti*. Literature Compass, vol. 7. (2010) No. 3. 214–225.; uő: *The Distant Reading*. London, 2013. (Az utóbbi könyvről lásd Labádi Gergely recenzióját: Labádi Gergely: *Franco Moretti: Distant Reading*. Irodalomtörténet, 95. évf. (2014) 4. sz. 561–564.)

⁵ Például pontosan definiálni kell, mi számít magyar vonatkozású újságcikkeknek. Természetesen nem minden, Magyarországot vagy magyarokat említő cikk foglalkozik teljes egészében hazánkkal. Ezeket is csoportosítani lehet aszerint, hogy Magyarországgal kapcsolatban közöl helyi híreket, vagy a Nagy-Britanniában tevékenykedő magyarokról tudósít egy adott újságcikk. A kategorizálást az is bonyolítani fogja, hogy temérdek hír és hirdetés szól magyar termékek angolai árusításáról. Továbbá vannak olyan magyar vonatkozású cikkek, melyek csak egy magyar várost említene, de Magyarországot nem.

2013 májusában. A *British Library Labs* ugyanis pályázatot írt ki tudósoknak, kísérletezőknek, innovatív szakembereknek és szoftverfejlesztőknek, melynek célja a *British Library* digitális gyűjteményeinek felhasználására épülő innovatív és úttörő projektek megvalósítása. Tehát innovatív kutatási elképzeléseket akartak felderíteni, amelyek olyan módon tekintenek a könyvtár hatalmas digitális gyűjteményeire, hogy azok által lehetővé váljanak új felfedezések.⁶ A digitális tudományos kutatás valóban formabontó és úttörő kutatási lehetőségekkel kecsegtet a bölcsészettudományokban, valamint szövegek és adatok teljesen újszerű elemzéséhez kínál számtalan új lehetőséget.⁷ A digitális archívumokkal kapcsolatos jelenlegi tudományos viták mégis az elektronikus gyűjtemények gyengeségeire összpontosítanak, mint például az 1840-es évek előtti nyomtatott szövegek karakterfelismeréséből adódó problémák.⁸ Ezen viták szinte teljesen figyelmen kívül hagyják a digitális archívumok által kínált új módszertani lehetőségeket, amelyek kiterjesztik a kutatás határait, és eddig megválaszolatlan kérdésekre képesek választ adni.

A digitális forradalom korai szakaszát éljük. A nyugati kultúra nyomtatott anyagainak digitalizálása figyelemreméltó sebességgel halad előre. 2010-ig csak a Google 15 millió könyvet digitalizált, a világon valaha megjelent összes könyv körülbelül 12%-át.⁹ Tim Hitchcock, a digitális bölcsészet egyik vezető brit szakembere szerint a következő évtizedben az 1900 előtti könyvek digitalizálása befejeződik és ezek elérhetővé és kereshetővé válnak nemzeti digitális gyűjteményekben.¹⁰ A jelenlegi digitális archívumok tehát nem tartalmazzák az összes (kora)újkorból származó, nyomtatott szöveget. Valójában kezdeti érdeklődésem a Magyarországot és magyarokat érintő brit sajtófigyelem kutatását illetően abból ered, hogy a szabadkőművességről szóló 18. századi sajtótudósítások kutatása során véletlenül bukkantam magyar vonatkozású cikkekre nem digitalizált gyűjteményekben, mint például a Bodleian Library Rawlinson Gyűjteménye vagy a londoni Szabadkőműves Könyvtár és Múzeum hatékony, sajtókivonatokat tartalmazó gyűjteménye. Az előbbi gyűjtemény Esterházy Pál Antal (1711–1762) szabadkőműves beavatásáról tartalmaz egy újság-cikket, míg az utóbbi beszámol a Magyar Önkéntesek Lojalista Zászlóaljának (*Loyal Regiment of Hungarian volunteers*) az 1740-es években Londonban tartott gyűléseiről.

Az újságok, mint a nyilvánosság számára elérhető, rendszeresen megjelenő nyomtatott hírek gyűjteménye, a 17. század első évtizedeiben jelentek meg Nyugat-Európában. Angliában viszont a Csillagkamara 1586-os rendelete betiltotta hírközlemények terjesztését.¹¹ Ezért

⁶ <http://labs.bl.uk/> (2013. június 18.)

⁷ Erre módszertani szempontból is kiváló példák az alábbi projektek: Digital Atlas of American Religion (<http://www.religionatlas.org/>), French Book Trade in Enlightenment Europe, 1769–1794 (<http://fbtee.uws.edu.au/stn/>), Mapping of the Republic of Letters (<http://republicofletters.stanford.edu/>), Mapping the Lakes: A Literary GIS (<http://www.lancaster.ac.uk/mappingthelakes/index.htm>), KNOWeSCAPE (<http://knowescape.org/>).

⁸ Lásd például: Hitchcock, Tim: *Confronting the digital or how academic history writing lost the plot*. Cultural and Social History, vol. 10. (2013) No. 1. 9–23.

⁹ Michel, J. B. et al.: *Quantitative Analysis of Culture using Millions of Digitized Books*, Science, vol. 331. (2011) No. 6014. 176. Bár a digitális bölcsészeti projekt kiépítésének gyakran feltétele az analóg anyag digitalizálása, ez a digitalizálás azonban korántsem ugyanaz, mint a digitális bölcsészet.

¹⁰ Hitchcock: *Confronting the digital*, 9.

¹¹ Ez azonban nem jelenti azt, hogy alkalmanként nem jelentek volna meg rövid híreket tartalmazó pamfletok korábban. Az angol újság egyik előfutára 1513-ban látott napvilágot *Hereafter Ensue the Trewe Encountre or Batayle lately Don betwene Englande and Scotlande* címmel. A sajtótörténeti szakirodalom az első hírlevélként az *A Coppye of a Letter Contayning Certayne Newes, & the Articles or Requests of the Devonshyre & Cornyshe Rebelles* (1549) című kiadványt tartja számon. Az egyik

az első angol nyelvű, híreket közlő periodikákat, melyeket *corantok*nak nevezünk, George Veseler amszterdami nyomdájában publikálták. Az első ismert angol coranto, amely a harmincéves háborúról tudósított két oldalon, 1620. december 2-án látott napvilágot. Az első Angliában kiadott *Corante, or News from Italy, Germany, Hungarie, Spaine and France* címet viselő corantot (1621. szeptember 24.) németről fordították angolra és külföldi, köztük magyar, híreket tartalmazott. Az első angol számozott hírkönyvet (*newsbook*) Thomas Archer nyomdász és Nicholas Bourne könyvkereskedő adta ki Londonban 1622. október 22-én. Ez a holland nyelvből fordított újság szintén tartalmaz híreket hazánkról: *Weekly News from Italy, Germanie, Hungaria, Bohemia, the Palatinate and the Low Countries*. Bourne és Nathaniel Butter hivatalos engedélyt kaptak a *Weekly News* nyomtatására, amely viszonylag rendszeresen közölt izgalmas híreket a harmincéves háborúval kapcsolatban. Az első hírkönyv, amely belföldi és nem külföldi híreket tartalmazott 1641-ben jelent meg. II. Károly uralkodása idején, 1662-ben fogadták el azt a törvényt (*Licensing Act*), miszerint min-den nyomtatásra szánt kéziratot engedélyeztetni kellett. Bár a törvényt nem alkalmazták kö-vetkezően, mégis az újságok számának csökkenéséhez vezetett. Az angol sajtószabadság kezdetét az 1695-ös évhez szokás kötni: a restauráció elején elfogadott állami cenzúrára vo-natkozó törvényt többé nem újítták meg, ami az újságkiadás virágzását eredményezte. Új, sikeres, hosszú ideig futó lapok jelentek meg, mint például a *Post Boy* vagy a *Post Man*. 1702-ben publikálták az első angol napilapot *Daily Courant* címmel. A több ezres – majd egy év-tized múlva 2,5 milliós – példányszámban megjelenő újságok ontották a híreket, többek kö-zött Magyarországról is.¹²

Magyar vonatkozású sajtócikkek a koraújkori angol sajtóban: terra incognita

A brit–magyar kapcsolatok kutatása ezidáig szinte teljes mértékben ignorálta a 17–18. századi brit sajtóban megjelenő magyar vonatkozású cikkek elemzését. Simonyi Ernő *Magyar történelmi okmánytár: londoni könyv- és levéltárakból: 1521–1717* című, máig nélkülözhetetlen munkájában ugyan utal a *British Múzeum* Burney Gyűjteményére, de ennek bemutató-során a görög klasszikus írók könyveire összpontosít. Ami a gyűjtemény magyar vonat-kozásait illeti, említést tesz egy Pázmány Péter által írott levélről, de a Charles Burney által

első magyar vonatkozású angol nyelvű 'hír' Gyula várának 1566-os ostromáról szól: *Newes from Vienna the. 5. Day of August. 1566. of the Strong Towne and Castell of Julia in Hungary, XL. Miles Beyond the Riuer Danubius, which was Cruelly Assaulted by the Great Turke, but Nowe by Gods Mighty Working Relieved, & the Sayd Turks Marueylouslye Discomfited and Ouerthrowen. Translated Out of Hye Almaine into English, and Printed in Augspurge by Hans Zimmerman.* (London: 21. September, 1566.)

¹² A korszakot vizsgáló legfontosabb átfogó sajtótörténeti munkák, melyekre a fenti összegzés is épül, a következők: Barker, Hannah: *Newspapers, Politics and English Society, 1695–1855*. Edinburgh, 2000.; Black, Jeremy: *The English Press in the Eighteenth Century*. Aldershot, 1991.; uő: *The English Press, 1621–1861*. Sparkford, 2001.; Boyce, George – Curran, James – Wingate, Pauline (eds.): *Newspaper History from the Seventeenth Century to the Present Day*. London, 1978.; Clarke, Bob: *From Grub Street to Fleet Street: An Illustrated History of English Newspapers to 1899*. Aldershot, 2004.; Frank, Joseph: *The Beginnings of the English Newspaper, 1620–1660*. Cambridge, MA, 1961.; Griffiths, Dennis: *Fleet Street: Five Hundred Years of the Press*. London, 2006.; Harris, Bob: *Politics and the Rise of the Press*. New York, 1996.; Raymond, Joad: *The Invention of the Newspaper: English Newsbooks 1641–1649*. Oxford, 2005.; Williams, Kevin: *Read All about it: A history of the British Newspaper*. London, 2010.

összegyűjtött több száz kötetnyi újságról nem szól, melyek a Magyar Királyságról és Angliában élő magyarokról is közölnek híreket.¹³ A 19. század utolsó évtizedétől kezdve számos ki-váló tanulmány jelent meg a koraújkori angol–magyar kapcsolatok történetéről például a *Századok* folyóiratban, de ezek sem hivatkoznak az idevonatkozó brit sajtóanyagra. Az brit– magyar érintkezések kutatásának virágkora a két világháború közé tehető.¹⁴ Fest Sándor, Berg Pál, Róna Éva, és Országh László munkássága ehhez számottevően hozzájárult; ők az idevonatkozó tanulmányaik jelentős részét az *Angol Filológiai Tanulmányokban* publikálták magyar és angol nyelven.¹⁵ Ennek negyedik kötetében jelent meg Róna Éva *Hungary and the beginning of English journalism* című úttörő, méltatlanul elfeledett tanulmánya.¹⁶ Ugyanebben a kötetben Országh László is hangsúlyozza a Magyarországra vonatkozó sajtó-források jelentőségét: „A 17-ik század végének magyarságra vonatkozó angol közleményeit kutatva értékesebb adalékokat találunk a párlapos Thököly botránykrónikák, magyarországi vámpírokról szóló beszámolók vagy harmadkézből vett újsághírek adatait és azok sokszáz-res elterjedtségét vizsgálva, mint ha az angol akadémia évkönyveiben megjelent, a polihisz-tor Dr. Edward Brown-tól származó Magyarország-leírásra hivatkozunk [...][...] Az angol renaissance korszakban is könnyebb az agyonkommentált és konkordanciázott Shakespeare vagy Ben Jonson magyar ismereteit felkutatni, mint az irtózatossá tömegű ponyva-nyomatványok, tucat-színművek vagy éppen újságok, naplók, levelek áradatában magyar nyomok-nak utánajárni.”¹⁷

Róna Éva és Országh László figyelmeztetése ellenére az elmúlt évtizedekben is alig jelent meg olyan tanulmány, amely szisztematikusan elemezte volna egy adott időszakra vagy té-mára vonatkozó magyar utalásokat az angol sajtóban.¹⁸ A kivételek közé tartozik a Gömöri Györgynek a koraújkori brit–magyar kulturális kapcsolatok talán legismertebb kutatójának egyik rövid tanulmánya, amely a Bethlen Gábor erdélyi fejedelemmel kapcsolatos sajtóhíreket vizsgálja.¹⁹ Kőpeczi Béla pedig a Rákóczi szabadságharcról szóló angol híreket elemezte

¹³ Simonyi Ernő: *Magyar Történelmi Okmánytár: Londoni Könyv- és Levéltárakból: 1521–1717.* Pest, 1859. 30–31.

¹⁴ Bárány Attila – Laszlovszky József – Papp Zsuzsanna: *Angol–magyar kapcsolatok a középkorban* (Máriabesnyő, 2008) című könyv első fejezete kiváló áttekintést nyújt az angol–magyar kapcsolatok historiográfiáját illetően.

¹⁵ Érdekes megfigyelni, hogy a *Hungarian Journal of English and American Studies* (1995–), amely az *Angol Filológiai Tanulmányok* folytatásának tekinthető, jóval ritkábban közöl tanulmányokat a brit–magyar kapcsolatok történetéről.

¹⁶ Róna, Éva: *Hungary and the beginning of English journalism.* Angol Filológiai Tanulmányok, 4. köt. (1942) 54–71. Róna hangsúlyozza, hogy a legtöbb Erzsébet-kori drámaíró a korábban említett hírkönyvekből szerezte információit Magyarországról. Uo. 71.

¹⁷ Országh László: *Adalékok az angol renaissance magyarságképehez.* Angol Filológiai Tanulmányok, 4. köt. (1942) 39–40.

¹⁸ Kurucz György viszont 1800-ig terjedően rendszerezte a brit levéltárakban található, a Magyar Királysággal kapcsolatos kéziratokat. Kurucz, György: *Guide to Documents and Manuscripts in Great Britain Relating to the Kingdom of Hungary from the Earliest Times to 1800.* London, 1992. A II. Rákóczi Ferenc korára vonatkozó angol diplomáciai iratokat pedig Simonyi Ernő rendezte sajtó alá. Simonyi Ernő: *Angol diplomáciai iratok II. Rákóczi Ferenc korára.* Angol levéltárakból. Buda-pest, 1871.

¹⁹ Gömöri, George: *Gábor Bethlen – the “New Gideon” or an Unreliable Ally?* Hungarian Quarterly, vol. 45. (2004) No. 176. 79–84. Lásd még: uő: *Bethlen Gábor a korabeli angol nyomtatványokban és szépirodalomban.* Irodalomtörténeti Közlemények, 98 évf. (1994) 1. sz. 183–190.

egyik dolgozatában.²⁰ Ugyanakkor, amint látni fogjuk, mindketten a számba vehető sajtóanyag töredékét vették górcső alá.²¹ Ennek természetesen praktikus okai is voltak: az újságok digitalizálása előtt a Magyarországra vonatkozó sajtóforrások rendszerezett feltárása és elemzése több évnnyi kutatást igényelt volna londoni archívumokban. A digitális fordulat ezen a területen is új alapokra helyezte a kutatást.²²

Ugyanakkor nem csak a magyar kutatók mellőzték ezidáig a Magyarországgal kapcsolatos angol sajtócikkek tanulmányozását. Bob Harris sajtótörténész például hangsúlyozza, hogy a brit történészek is nagyrészt figyelmen kívül hagyták a korabeli angol sajtóban található külföldi hírek elemzését: „A sajtó másik funkciója, nevezetesen az, hogy a külföldi híreket is közzéteszi, jórészt elkerüli a kutatók figyelmét. A külügy tallózásának fontosságát tagadó vagy azt lekicsinyló tendencia ugyanakkor azt is tükrözi, hogy ez a terület eleve kevésbé vonzó a politika- és a sajtótörténészek számára, szemben a belpolitikával és parlamenti re-formokkal. Mindazonáltal az 1760 előtti összes sajtóorgánumban a külföldi hírek túlsúlyban voltak [...] Olyan jelleggel bírtak ugyanis, mely [...] szorosan összekapcsolta széles társadalmi csoportok és egyének gazdasági érdekeit, úgymint a nagykereskedőket, befektetőket, bankárokat, spekulánsokat, kiskereskedőket és boltosokat. A sajtó által közvetített külföldi információk meglehetősen kétségtelenül a korábbinál szélesebb körű vitát indított meg a kormány külpolitikáját illetően mind Londonban, mind pedig a gyarmatokon. Ez az a vita, valamint a gyakorlat és a szokás, amelyet utóbbi megteremtett, amelyet a történészeknek tanulmányozniuk kell, ha teljesen meg szeretnék érteni, hogy a terjeszkedő sajtó miként járult hozzá a nemzetpolitikai kérdések tudatosabbá válásához 1760 előtt.”²³

A kutatásom során a British Library digitalizált Burney Újsággyűjteményében található magyar vonatkozású cikkeket vizsgáltam. A 2008 óta elérhető, digitalizált Burney Gyűjtemény a korai angol sajtóorgánumok legátfogóbb archívuma a világon. Az adatbázis magját az a 700 kötetes újsággyűjtemény adja, melyet Dr. Charles Burney (1757–1817) állított össze. Az eredeti, ma már rossz állapotban lévő köteteket a British Library őrzi. Az 1270 cím 1603 és az 1800-as évek eleje közötti periódusból származik, és közel egy millió oldalt ölel fel. E gyűjtemény pusztán mérete és kiterjedése eddig elhanyagolt, elérhetetlen, ugyanakkor a kor-szak megértéséhez nélkülözhetetlen cikkeivel egyedülállóan értékes forrásbázis a lehető leg-szélesebb témákban kutatók számára is. Igaz ez a Burney Gyűjteményben található magyar

²⁰ Köpeczi Béla: *A Rákóczi-szabadságharc a külföldi közvéleményben*. Magyar Könyvszemle, 97. évf. (1981) 1-2. sz. 16–22.; uő.: *Az Angol Hírsajtó a Rákóczi-szabadságharcról*. Magyar Könyvszemle, 112. évf. (1996) 2. sz. 161–174.

²¹ G. Etényi Nóra röviden elemzi az 1663–1664-es török elleni háború angol sajtóviszhangjait. G. Etényi Nóra: *Hadszintér és nyilvánosság: a magyarországi török háború hírei a 17. századi német újságokban*. Budapest, 2003. 156–158.; uő.: *Toposzok és újítások a kora újkori Magyarországhoz 17. századi német nyomtatványok tükrében*. Korall, 38 köt. (2009) 112–139.; uő.: *A nyomtatott információ értéke és funkcióváltozásai a kora újkorban*. Aetas, 27. évf. (2012) 4. sz. 122–134. A 17–18. századi angol–magyar kapcsolatok történetével Szőnyi György Endre is foglalkozott számos tanulmányában. Szőnyi György Endre: *John Dee angol mágus és Közép-Európa*. Valóság, 17. évf. (1974): 47–57.; uő.: *Sir Walter Raleigh magyar vonatkozású könyvei*. Magyar Könyv-szemle, 105. évf. (1989) 2. sz. 177–82.

²² Ezt jól példázza Vincze Dániel kutatása, melynek során a Magyar Tudományok Akadémia Könyvtárában ideiglenesen elérhető Burney Gyűjteményt használta. Vincze Dániel: *Bethlen Gábor és az első angol újságok*. Fons 17. köt. (2010) 59–111.; uő.: *Rebellisek, elégedetlenek, magyarok. A Thököly-felkelés a London Gazette hasábjain*. Századok, 147. köt. (2013) 4. sz. 891–930.

²³ Harris: *Politics and the Rise of the Press*, 37.

vonatközös cikkekre. Ezidáig 36 816 cikket sikerült azonosítani 1621 és 1800 között, melyek adatait egy adatbázisba rendeztem.²⁴

Culturomics mint új kutatási módszer

A közelmúltban elérhetővé vált óriási volumenű és kulcsszavakkal kereshető digitális archívumanyag az emberiség történetében először teszi lehetővé több millió könyv áttekintő és szisztematikus elemzését. A Google Labs a Harvard Universityvel karöltve 2010. december 16-án útnak indította az *N-Gram Viewert*, melynek segítségével lehetővé vált a szóhasználati gyakoriság időbeli, grafikus megjelenítése, pontosabban legfeljebb 5 gramig, 5,2 millió digi-talizált könyv – azaz az 1600 és 2000 között kiadott összes könyv körülbelül 4%-ának – elemzésével. Az *n-gram* *n* darab egymást követő szóra utal: a „Magyar Királyság” például egy 2-gram. A fejlesztésben részt vevő kutatók analitikai módszerüket *culturomics*-nek nevezték el, melyet úgy határoztak meg, mint az emberi kultúra tanulmányozására alkalmazott nagy teljesítményű adatgyűjtést és elemzést.²⁵

Ugyanakkor ez az új, hatékony, bár még kezdeti stádiumban lévő kutatási eszköznek né-hány gyenge pontja is van. Először is a Google nem mindig tudományos szempontok és megfontolások alapján válogatja ki a könyveket a digitális másolás céljából, ami szükségszerűen tükröződik a hatalmasra duzzadt *N-Gram* korpuszon is. Másrészt az elemzést gyakran torzítja a korai könyvek gyenge szövegfelismerése. Az *N-Gram Viewer* létrehozói nem tagadják ezeket a hibákat, sőt, arra is rámutatnak, hogy az *N-Gram Viewer* leginkább az 1800 után íródott könyvek vizsgálatára alkalmas.²⁶ Harmadsorban, nem lehet Boole-operátorok-kal történő keresést végrehajtani, így lehetetlen az egymással kapcsolatban álló keresési eredményeket egy függvényen belül egyesíteni és megjeleníteni. Végül, de nem utolsósor-ban, a fentebb már tárgyalt digitális archívumokkal szemben, a könyvtárak és kiadók által megadott, Google által digitalizált könyvek metaadatai nem egyszer pontatlanok, ami szín-tén torzítja az elemzést. Az *N-Gram Viewer* készítői például azt állítják, hogy a folyóiratokat nem foglalták bele az adatbázisba. Az általuk létrehozott korpusz azonban valójában több magazint is – mint például a *Gentleman's Magazine* – tartalmaz.²⁷

Tim Schwartz további kritikával illette az *N-Gram Viewert*, mely igen lényeges annak a digitális kutatási módszernek az utólagos igazolásához, amit e tanulmány következő részében mutatunk be. Schwartz szerint a „könyvek természetükből adódóan távolabb vannak a

²⁴ Az adatbázis a Gale Burney Gyűjteményére épül. Nem tartalmazza azon 1800 előtti cikkek adatait, melyekkel 2013. június 27-én bővítette a Gale a digitális archívumot. A bővítés többek között magában foglalja a British Libraryben található *Sheffield Daily Telegraph*, *Leeds Intelligencer*, *Evening Telegraph*, *Yorkshire Gazette*, *Nottingham Evening Post*, *Newcastle Guardian* és *Tyne Mercury* újságok digitalizált változatait. <http://news.cengage.com/library-research/additional-british-newspapers-come-to-the-gale-news-vault-platform/> (2013. augusztus 23.)

²⁵ Michel et al.: *Quantitative Analysis of Culture*, 181. 2013 végén az *N-Gram Viewer* korpusz 7,5 millió könyv szavait tartalmazza. Aiden, Erez – Michel, Jean-Baptiste: *Uncharted: Big Data as a Lens on Human Culture*. New York, 2013.

²⁶ <http://www.culturomics.org/Resources/faq> (2012. január 5.)

²⁷ <http://www.culturomics.org/home> (2011. január 5.) Különösnek tűnhet, hogy az olyan nyílt hozzá-férésű digitális archívumok, mint például a Google Books, már jóval azelőtt lehetővé tették a keresési eredmények grafikus megjelenítését, mielőtt a fent jelzett, igen drága előfizetési díjjal rendelkező, hatalmas digitális gyűjtemények (például a Burney Gyűjtemény) tulajdonosai belekezdtek volna a keresési találatok vizuális ábrázolásának, modellezésének kidolgozásába. Ez annál is inkább sajná-latos, mivel ezek az előfizetést igénylő adatbázisok általában sokkal precízebb és összetettebb metaadatokat tartalmaznak, mint a nyílt hozzáférésű digitális archívumok.

kultúra lüktetésétől, mint a periodikák, különösen az újságok. A könyvkiadás során a nyom-tatás jelentős időeltolódást eredményez. A sajtótermékek közelebb vannak a valós időhöz.”²⁸ Ezért az újságok távolságtartó olvasása pontosabb eredményeket ad, mint a könyveké. Virginia Berridge-dzsel együtt én is úgy gondolom, hogy az újságok és folyóiratok elemzése különösen fontos a történetírás számára: „Az újságokat kétféleképp is elhanyagolják. Egyrészt utalhatunk a sajtótörténet-írás hiányosságaira, másrészt az újságokat mint történeti forrást még mindig nem aknázzák ki megfelelően a történettudományi kutatások más területein.”²⁹

A *The Pursuit of History* című munkájában, melyet széles körben használnak a történettudományi módszertan kézikönyveként, John Tosh is amellett érvel, hogy „a történész számára a legfontosabb primér forrás nem más, mint a sajtó [...] Az újságoknak háromszoros értékük van. Először is azoknak a politikai és társadalmi nézeteknek állítanak emléket, melyek a legnagyobb hatást gyakorolták az adott korra [...] Mind a mai napig a nagy londoni napilapok szerkesztői és olvasói rovatai szolgáltatják a legjobb betekintést a fennálló hatalmi rendszer éppen uralkodó vélekedéseinek mibenlétébe – feltéve, ha figyelembe vesszük a kérdéses sajtóorgánium szerkesztői elfogultságát. Másrészt az újságok napi szinten hírt adnak az eseményekről [...] Nem utolsósorban pedig az újságok időről időre olyan ügyekről írt átfogó oknyomozások eredményeit is közlik, melyek kívül esnek a napi rendszeres híradás látókörén.”³⁰ Tosh azt is hangsúlyozza, hogy az újságok nagy hatást gyakorolnak a közvéleményre. Az egyénekre és eseményekre szóló sajtóbeszámolókat olvasva sokkal könnyebben beleláthatunk az akkori valóságba a kortársak szemén keresztül.

Az elmúlt években gyökeresen megváltozott a kutatók sajtóhoz való viszonya. Az első digitális sajtóarchívumok – mint például a *Times Digital Archive*, a *British Periodicals Online* és a *Burney Collection of Newspapers* – megnyitása óta egyértelműen megfigyelhető, hogy a tudományos cikkekben és könyvekben jelentősen megnőtt az újságokra és folyóiratokra való utalások száma. De mit tehet a kutató, amikor egy adott kulcsszóra keresve több tízezer találatot kap? Hol kezdje az elemzést? Ebben segíthet az a digitális módszer, amelyet a következő fejezetben mutatunk be.

Digitizált újságok távolságtartó olvasása

A napjainkban elérhető digitális archívumok nagy része, így a Burney Gyűjtemény is, viszonylag gyenge kezelőfelülettel rendelkezik. Gyakran nincs lehetőség például a keresési eredmények statisztikai-quantitatív elemzésére, és az interaktív adatábrázolási eszközök is rendre hiányoznak. Továbbá nem lehet a keresési eredmények teljes halmazát exportálni, jóllehet ez nagyban megkönnyítené a nagy mennyiségű szöveg bibliográfiai és metaadatainak elemzését.³¹ Még a legújabb, 2013 júniusában elindított hírlapgyűjtemény, a *The Daily*

²⁸ Schwartz, Tim: *Culturomics: Periodicals Gauge Culture's Pulse*. Science, vol. 332. (2011) No. 6025. 36.

²⁹ Berridge, Virginia: *Content Analysis and Historical Research on Newspapers*. In: Harris, Michael – Lee, Alan (eds.): *The Press in English Society from the Seventeenth to Nineteenth Centuries*. London, 1986. 201.

³⁰ John Tosh: *The Pursuit of History: Aims, Methods and New Directions in the Study of Modern History*. 5th ed. Harlow, 2010. 352., 96–97.

³¹ A Burney Gyűjtemény további előnyeire és hiányosságaihoz lásd: Marshall, Ashley – Hume, Robert D.: *The Joys, Possibilities, and Perils of the British Library's Digital Burney Newspaper Collection*. Papers of the Bibliographical Society of America, vol. 104. (2010) 5–52.; Tierney, James E.: *The State of Electronic Resources for the Study of Eighteenth-century British Periodicals: The role of Scholars, Librarians and Commercial Vendors*, vol. 21. Age of Johnson (2012) 309–38.

Mail Historical Archive 1896–2004 sem ábrázolja időben vagy forrástípusok eloszlása szerint a keresési eredményeket; a cikkek bibliográfiai információit a *Refworks*-hoz és *End-note*-hoz hasonló hivatkozáskezelő szoftverekbe sem tudjuk exportálni. A bölcsészettudományok területén folytatott kutatások jórészt figyelmen kívül hagyják a nagy mennyiségű szövegre vonatkozó bibliográfiai és metaadatok modellezésének kérdését.³²

Egy 2009-ben indult kutatási projekt keretében elkészítettünk egy adatbázist, amely a 18. századi brit szabadkőművességgel kapcsolatos digitális és levéltári gyűjteményekben elérhető újságcikkek bibliográfiai és metaadatait tartalmazza. A jelen fejezetben bemutatott digitális módszer ezen bibliográfiai adatbázis kvantitatív és statisztikai elemzéséből fejlődött ki a projekt során használt elemzési eljárások általánosításán keresztül.³³ A digitális módszer célja nagy mennyiségű újság és folyóiratcikkek bibliográfiai és metaadatainak kvantitatív-statisztikai elemzése és az eredmények grafikus megjelenítése, valamint a kulcsszót, keresési kifejezést tartalmazó cikkek eloszlásának és gyakoriságának vizsgálata. A módszer segíthet hosszú távú kulturális, történeti és nyelvi folyamatok, trendek és minták feltárásában és kezdeti elemzésében. Tudomásom szerint ez az első olyan módszer, amely digitális sajtó adatbázisokban található cikkek bibliográfiai és metaadatainak komplex elemzését célozza meg.³⁴ Az alábbiakban összegzem a módszer lépéseit.

³² A kivételek közé tartozik: Liddle, Dallas: *Reflections on 20, 000 Victorian Newspapers: 'Distant Reading' The Times using The Times Digital Archive*. *Journal of Victorian Culture*, vol. 17. (2012) No. 2. 230–237. A biblio- és tudományometriában viszont elterjedtek az adatmodellezési eljárások. Például a Scopus és a JSTOR Data for Research digitális adatbázisok grafikusan is megjelenítik a keresési eredményeket. Deussen, O. – Hansen, C. – Keim, D. A. – Saupe, D.: *Browsing and Visualizing Digital Bibliographic Data*. Joint Eurographics – IEEE TCVG Symposium on Visualization (2004).

³³ A digitális módszert és annak alkalmazását az alábbi konferenciákon és publikációkban mutattam be. *Representations of anti-masonry in eighteenth-century London newspapers*. The Twelfth International Conference organised by CMRC, London, 2010. október 30–31.; *The 17th–18th Century Burney Collection of Newspapers: A Model for a Quantitative Analysis*. 10th HUSSE Conference, Piliscsaba, 2011. január 27–29.; *Hidden Numbers: the Concept of Esoteric(ism) in the Nineteenth-century British Press*. The Third European Society for the Study of Western Esotericism conference at the University of Szeged, 2011. július 6–9.; *An Analysis of British Digital Newspaper and Periodical Archives with quantitative methods*. 13th International Congress for Eighteenth-Century Studies, University of Graz, 2011. július 25–29.; Péter, Róbert: *Researching (British Digital) Press Archives with New Quantitative Methods*. *Hungarian Journal for English and American Studies*, vol. 17.2 (2011) No. 2. 283–300.; uő: *The Representations of the Bayeux Tapestry in the Nineteenth-century British Press*. In: Vajda, Zoltán (ed.): *Poets, spies, detectives, pieces of toast, and translations: Essays in honor of György Novák*. Szeged, 2012. 213–226.

³⁴ A fenti módszer bemutatását követő évben ismertette Tim Sherratt QueryPic nevű programját, amely a szabad felhasználású Ausztrál Nemzeti Újságygyűjteményben (Trove) található cikkek adatait képes ábrázolni egyféle módon. Boggs, Jeremy – McClure, David – Rochester, Eric – Graham, Wayne: *Review of QueryPic, produced by Tim Sherratt*. *Journal of Digital Humanities*, vol. 1. (2011) No. 1. <http://journalofdigitalhumanities.org/1-1/querypic/> (2011. december 2.) - Jelen tanulmány szerkesztési munkálatait követően – 2014 őszén – a tanulmányban is említett Burney adatbázisra a Gale cég készített egy, a bemutatott elképzeléshez néhány ponton hasonló adatbázisra a *Artemis* néven, amely azóta része a Burney adatbázisnak, és bármely előfizető használhatja. A tanulmányban ismertetett 10 funkcióból a program jelenlegi állapotában mintegy négyet tud kezelni. (A szerk.)

Az első fázis az „adatbányászat”, az adatok összegyűjtése: a kulcsszavunkat/kulcsszava-inkat tartalmazó releváns cikkek bibliográfiai és metaadatait elektronikus sajtóarchívumok-ból bemásoljuk vagy importáljuk egy adatbázisba.³⁵ A cikkekkel kapcsolatban elérhető bibliográfiai és metaadatoknak megfelelően az adatbázis mezői az alábbi kategóriákat tartalmazhatják: a napilap/periodika címe, a kiadás éve, hónapja és napja, kategória (például hírek, apróhirdetések, művészet és szórakozás), évfolyam és/vagy szám, a cikk száma, illetve a napilap megjelenési helye. A periodikákat tartalmazó archívumok (például a *British Periodicals Online*) esetében az említett mezőkön kívül még az alábbiak is elérhetők: szerző, cikk címe, rövid összefoglalása, folyóirat-szerkesztő, másodlagos cím, kiadási gyakoriság, a folyóirat tárgya és a cikk terjedelme oldalszámban.³⁶

A második szakaszban el kell távolítani az ismétlődő és irreleváns elemeket az adathalmazból. Az ismétlődéseket sok esetben az érintett digitális archívumok hiányosságai okozzák. A Burney Gyűjtemény például időnként két példányban is tartalmaz egy-egy számot vagy újságot, ami torzíthatja a kvantitatív elemzés eredményeit. Véletlen és irreleváns adatok akkor is kerülhetnek az adatkészletbe, amikor a cikk vagy annak címe tartalmazza ugyan a kulcsszót, valójában azonban semmi köze nincs az általunk vizsgált tárgykörhöz. Ilyen eset például, ha valaki a „Christian” (keresztény) szóra keres; a keresési eredményekben nem csak a keresztény vallásra vonatkozó eredmények jelennek meg, hanem azok a cikkek is, amelyekben szerepel a „Christian” (Krisztián) név. Mivel nagy mennyiségű adattal dolgozunk, ez a tisztítási folyamat igen időigényes lehet. Az előbbi példa jól illusztrálja, milyen lényeges a megfelelő keresési kifejezés kiválasztása. Melyek a digitális módszer szempontjaiból ideális kulcsszavak, keresési kifejezések?

1. A találatok száma statisztikai szempontból reprezentatív legyen egy adott korszakra vonatkozóan.
2. A keresési kifejezés jelentése az idő múlásával csak minimális változáson menjen keresztül (például helynevek, tárgyak pontos megnevezései, nem túl gyakori személy-nevek). Minél kevésbé kontextusfüggő egy szó jelentése, annál értékelhetőbb eredményeket kapunk.
3. Minél kevesebb irreleváns találatot eredményezzen. Ideális esetben ezeket az összetett keresés vagy a közös keresőnyelv (*Common Command Language*) funkciók használatával tudjuk redukálni.
4. Főként az 1840 előtti szövegeknél minél kevésbé legyen érzékeny a kifejezés szövegfelismerésből adódó hibákra. Általánosságban elmondható, hogy minél hosszabb egy

³⁵ Az említett angol digitális archívumokkal ellentétben a magyar Elektronikus Periodika Adatbázis anyaga cikk szinten nem feldolgozott. Évfolyamonként tartalmazza a .pdf fájlokat, melyek sok helyen nem is kereshetők, csak olvashatók. Az Arcanum cég jelentős mennyiségű anyagot digitalizált, de az adatbázisokban található szövegek jelentős részéhez nincsenek metaadatok rendelve. Így a tanulmányban ismertetett digitális módszer egyelőre nem alkalmazható ezen adatbázisokra.

³⁶ A cikkek száma hibásan szerepel a Burney, illetve a Nineteenth-century British Library Newspaper archívumban, mivel az optikai karakterfelismerést végző szoftver nem tudta elkülöníteni az egyes cikkek elejét és a végét. Emiatt a jelzett szószám nagyon sok esetben magasabb, mint a különféle cikkek tényleges száma. Az adatok ugyanakkor így is nagyon hasznosak, mivel a jelzett szószám segít az egyes cikkek egyértelmű azonosításában. Ez alapvető fontosságú, mivel egy adott újság bizonyos száma több azonos típusú, a kulcsszavunkra/kulcsszavainkra utaló cikket is tartalmazhat.

szó, annál nagyobb a hibás karakterfelismerés valószínűsége. Ezt a hibafaktort számos módszerrel csökkenthetjük (például helyettesítő karakterek használata az össze-tett keresésben).

Miután végeztünk az adathalmaz normalizálásával és megtisztításával, statisztikai és grafikus elemzést készíthetünk a szóban forgó cikkek bibliográfiai adatairól és nyilvános metaadatairól:

1. Kiszámolhatjuk, hogy az egyes cikktípusokból (hírek, hirdetések stb.) egy adott évben hány darab jelent meg.
2. Grafikonokon megjeleníthetjük az eredmények időbeli eloszlását – időbeli sorrendben megjeleníthetők a különböző cikktípusok, de az összesített számukat is ábrázolhatjuk akár abszolút, akár relatív módon. Ez utóbbi azt mutatja meg, hogy az eredmények az adott évben megjelenő cikkek, cikktípusok teljes számának hány százalékát tették ki. Mivel a napilapok és a cikkek számában a különböző években nagy különbségek mutatkozhatnak, különösen nagy jelentősége van annak, hogy az összes cikk mekkora hányada tartalmazza a kulcsszavainkat. Ennek kiszámolásához rögzítenünk kell az adott digitális sajtóarchívumban szereplő különböző cikktípusok éven-kénti összesített számát.
3. Ugyanez az elemzés mikroszinten is elvégezhető: egy adott – ideális esetben sokáig megjelenő és teljes – napilap vagy periodika kiválasztását követően kiszámíthatjuk a különböző cikktípusok évenkénti számát, és meg tudjuk rajzolni az egyes újságokhoz kapcsolódó grafikonokat.³⁷
4. A különböző napilapokra vonatkozó keresési eredményeket összevonhatjuk, és ezeket modellezhetjük a fenti eljárások szerint. Ez a funkció akkor lehet hasznos, ha egy napilap vagy folyóirat neve minimálisan megváltozott, de politikai vagy ideológiai irányultsága és a szerkesztőség a régi maradt, így nem feltétlenül szükséges a lapok-ból kinyert keresési eredményeket külön-külön elemezni.
5. Ábrázolhatjuk a kulcsszavunkat/kulcsszavainkat tartalmazó cikkeket közlő napilapok/periodikák számának időbeli eloszlását abszolút és relatív módon.³⁸
6. A kulcsszavunkkal/kulcsszavainkkal kapcsolatos eredmények számát megjeleníthetjük minden napilap / periodika esetében, a megjelenési idejük kezdő és befejező dátuma, valamint a hivatkozások gyakorisága szerint; Az utóbbi kiszámításánál figyelembe kell vennünk azt is, hogy mely időszakokban volt hiányos az újság, hiszen ekkor releváns eredményt sem kaphatunk.
7. Kiszámíthatjuk, hogy mely szerző és melyik időszakban publikálta a legtöbb olyan cikket, amely tartalmazza a kulcsszavunkat/kulcsszavainkat.
8. Szófelhőket készíthetünk a kulcsszavunkat/kulcsszavainkat tartalmazó cikkek címe alapján.

³⁷ Az ilyen elemzés precízebb eredményeket kínál, mint a 3. pontban említett, mivel a digitális napilap-és periodika-gyűjtemények, különösen a tizenkilencedik századiak, nem tartalmazzák az adott idő-szaktól származó összes sajtóterméket. Ami a tizenhetedik és a tizennyolcadik századot illeti, a Bri-tish Library 'Early English Newspapers' mikrofilmgyűjteménye tartalmazza a Burney Gyűjteményt kiegészítő újságok példányait, vagyis azokat a korai angol újságokat, amelyek a Burneyn kívül ke-rültek begyűjtésre. Az újságok adatai megtalálhatók a gyűjtemény katalógusában: Cox, Susan M. – Budeit, Janice L.: *Early English Newspapers: Bibliography and Guide to the Microfilm Collection*. Woodbridge, 1983.

³⁸ Az ilyen adatok elemzése során a kutatónak figyelembe kell vennie, hogy a napilapok és a periodikák időről időre módosíthatták a címüket, miközben a szerkesztők és a szerzők ugyanazok maradtak.

9. A keresési eredményekhez tartozó forrástípusok eloszlását kördiagramban ábrázolhatjuk.
10. A keresési eredményeket térképen is megjeleníthetjük az újság kiadásának helye alapján.

A cikkek ilyen módokon történő ábrázolásával a kutatók olyan új trendeket és mintákat azo-nosíthatnak, valamint olyan rejtett kapcsolatokat fedezhetnek fel, amelyeket korábban a ha-sonló volumenű digitális archívumok hiányában nem lehetett észrevenni. Fontos hangsúlyozni, hogy az újságcikkek távolságtartó olvasásán alapuló digitális módszer, amely a „*Big data*” által okozott kihívásra kínál egy lehetséges elemzési eljárást, nem más, mint kutatási segédeszköz. Nem önálló cél, hanem olyan módszer, amellyel új kutatási területek jelölhetők ki.

A különböző sajtó- és egyéb adatbázisok alapján létrehozott grafikonok és adatok meghatározott statisztikai módszerek segítségével össze is hasonlíthatók egymással.³⁹ Így például elemezni lehet az adathalmazok különböző grafikonjai közötti esetleges korrelációkat. Külön figyelmet érdemelnek azok a korreláló grafikonok, amelyek a megfelelő keresési kifejezés(ek) különböző adathalmazokban, például a periodikák és a napilapok hírei között történő elemzésén alapulnak. A kulcsszavak könyveken és napilapokon belüli gyakoriságának időbeli alakulása is összevethető és elemezhető. Az ilyen elemzések jól ismert történelmi, kulturális és nyelvhasználati trendeket és változásokat is igazolhatnak.

Végül és legfőképp igen gondosan kell értelmeznünk és kontextusba helyezniünk a statisztikai adatokat, az általánosan érvényesülő trendeket és mintákat, melyeket e módszer segítségével tárunk fel. Az egész eljárásnak ez a leginkább kihívásokkal terhelt szakasza. Min-dig fel kell tenniük a *miért* típusú kérdéseket: miért használtak egy bizonyos kifejezést gyak-rabban egy adott évben vagy periódusban, mint máskor, ésben tartva a vizsgált szavak idő-ben változó konnotációit és kontextuális jelentéseit. Miért jelentettek meg több cikket egy bizonyos személyről vagy témáról az adott újság szerkesztői vagy cikkírói, mint más szemé-lyekről vagy témákról?

Más digitális kutatási eszközökhöz és módszerhez hasonlóan ez a digitális módszer is új értelmezési lehetőségeket fedhet fel.⁴⁰ Segíthet egy adott kifejezés vagy jelenség történetének és használatának hosszú távú elemzésében, valamint megkérdőjelezhet és tesztelhet a humán tudományokban régóta fennálló feltevéseket és értelmezéseket azáltal, hogy elegendig ismeretlen mintákat, trendeket és statisztikai adatokat tár fel. A valláskutatóknak például le-

³⁹ Cristianini, Nello: *Automatic Discovery of Patterns in Media Content Combinational Pattern Matching*. Berlin, 2011. 2–13.; Menard, Scott W.: *Handbook of Longitudinal Research: Design, Measurement, and Analysis*. Burlington, MA: 2008.; Feinstein, C. H. – Thomas, Mark: *Making History Count: A Primer in Quantitative Methods for Historians*. Cambridge, 2002.; Hudson, Pat: *History by Numbers: An Introduction to Quantitative Approaches*. London, 2000.

⁴⁰ Az alábbi, különböző tudományterületekről származó tanulmányok jól mutatják, hogy a Google N-Gram használatával miként lehet régi hipotéziseket újraértékelni. Roth, S.: *The fairly good economy: Testing the economization of society hypothesis against a Google ngram view of trends in functional differentiation (1800–2000)*. Journal of Applied Business Research, vol. 29. (2013) No. 5. 1495–1500; Juola, Patrick: *Using the Google N-Gram corpus to measure cultural complexity*. Literary and Linguistic Computing, vol. 28. (2013) No. 4. 668–675.; Roivainen, E.: *Changes in Word Usage Frequency May Hamper Intergenerational Comparisons of Vocabulary Skills: An Ngram Analysis of Wordsum, WAIS, and WISC Test Items*. Journal of Psychoeducational Assessment, vol. 32. (2014) No. 1. 83–87.

hetővé teheti a sokat vitatott szekularizációs tézis felülvizsgálatát, mégpedig úgy, hogy elemezzük az olyan szavak eloszlását és gyakoriságát, mint „Isten”, „Jézus”, „kereszténység” vagy „vallás(ok)”. Alapos adatfinomítást követően az olyan kifejezések gráfjainak elemzése, mint például „Britannia” (*Britain*) vagy ’brit’ (*British*) hasznosak lehetnek a tekintetben, hogy a brit nemzeti identitás sokat vitatott kialakulásának időbeli paramétereit pontosabban meghatározhatjuk. A nyelvészek pedig arra használhatnák ezt a módszert, hogy megvizsgálják, hogy bizonyos szavak vagy kifejezések használatának és helyesírásának időbeli változó-saiban milyen mintázatok mutathatók ki.

A módszer korlátai

A tanulmány következő részében röviden tárgyalok néhány módszertani kérdést, melyek rávilágítanak e digitális kutatási eszköz korlátaira, különös tekintettel azokra, melyek Burney Gyűjteményben található cikkek elemzésére vonatkoznak.

Mióta a *British Museum* 1818-ban megvásárolta a Burney Gyűjteményt, a gyűjtemény mérete az eredeti állomány megközelítőleg kétharmadával bővült. Ennek következtében olyan lapok számainak túlnyomó része vagy épp teljes sorozata is részévé vált, mint például a *Daily Gazetteer* és a *Grub Street Journal*, melyeket másutt nem lehet megtalálni. A *British Library* óriási erőfeszítései ellenére több sorozat azonban még mindig nem teljes. Efemer természetéből kifolyólag rendkívül ritkán fordul elő egy 18. századi újság esetén, hogy az összes példányszáma fennmaradt. Ezért az elemzés szinte sohasem lesz teljesen pontos.

A 18. századdal foglalkozó tudósok gyakran panaszkodnak amiatt, hogy a Burney Gyűjteményben található szövegek optikai karakterfelismerése gyenge. A *Centre for Computing in the Humanities* (King’s College, London) által nemrégiben közzétett, a természetes nyelv-feldolgozó és keresőmotorokat értékelő elemzés szerint kilenc adatbázis közül a Burney Gyűjtemény érte el a leggyengébb eredményt az OCR (*optical character recognition*) ala-csony minősége miatt. A Burney Gyűjtemény karakterpontossága 75,6%, szókeresési pon-tossága 65%, míg a jelentős kifejezések keresési pontossága csak 48,4%.⁴¹ Anélkül, hogy bár-milyen, az OCR hibák kiküszöbölésére irányuló stratégiát ismertetne, Tim Hitchcock azt ál-lítja, hogy „tulajdonképpen a Burney Gyűjtemény 52 százaléka, valamint más ilyen jellegű forrásállományok hasonló aránya teljességgel felkutathatatlan, és még lényegesebb, hogy ez az 52% mindig ugyanaz marad”.⁴²

Mindazonáltal ismerünk néhány eljárást, mely csökkentheti azon problémák számát, melyek a nem megfelelő optikai karakterfelismerésből erednek. Az utóbbi jelentős mérték-ben függ az eredeti szöveg minőségétől, tipográfiájától és elrendezésétől. A *Text Creation Partnership* projektnek, melynek a Michigani Egyetem ad otthont és számos kutatóintézetet is magában foglal a *Thomson Gale* közreműködésével, az az egyik célja, hogy kézi bevitellel hozzon létre pontosan átírt és teljes mértékben kereshető szövegkiadásokat olyan digitális archívumok számára, mint például az *Eighteenth Century Collections Online* (ECCO).⁴³ Leg-jobb tudomásom szerint eddig még nem jött létre hasonló projekt, melynek az lett volna a

⁴¹ Tanner, Simon – Muñoz, Trevor – Hemy Ros, Pich: *Measuring Mass Text Digitization Quality and Usefulness*. D-LIB Magazine, vol. 15. (2009) No. 7-8. <http://www.dlib.org/dlib/july09/munoz/o7munoz.html> (2010. január 7.)

⁴² Hitchcock, Tim: *Confronting the digital: or how academic history writing lost the plot*. Cultural and Social History, vol. 10. (2013) No. 1. 13–14.

⁴³ Az ECCO-TCP projekt 2011 áprilisában kezdődött, <http://www.textcreationpartnership.org/tcp-ecco/>.

célja, hogy a Burney Újsággyűjteményben található cikkek szövegfelismerését fejlessze.⁴⁴ A kutatók továbbá megpróbálhatják kitalálni, hogy hol és hogyan ismerte fel rosszul az alkalmazott OCR szoftver az éppen vizsgált kulcsszavakat. Egy szembeötlő példa a hosszú szárú mediális 's' betű, melyet a programok gyakran f-ként ismernek fel. A világhálón elérhető *Connected Histories* integrált adatbázis, mely többek között részben megmutatja a Burney Gyűjteményben szereplő cikkek OCR-ezett verzióit, segíti a kutatókat abban, hogy egy adott kulcsszó lehetséges megközelítő variánsait beazonosíthassák (például a *freemason* szó ese-tében az egyik ilyen a *freemafon*). Erre a célra helyettesítő karaktereket is lehet használni, melyek a bizonyos betűket vagy végződéseket szimbólumokkal (például kérdőjel, csillag) helyettesítenek. A magyar vonatkozású angol sajtóanyag esetében könnyen azonosítani lehet 34262 újságcikket a Burney Gyűjteményben, ha az ország nevére és ennek verzióira (például Hungary, Hungarian(s)) helyesen keresünk rá. Ugyanakkor, ha ezen szavak különböző ver-zióinak megközelítő variánsaira is rákeresünk (például *Hvngary*, *Hvngarian(s)*), akkor a végeredmény már 36 816 találat lesz.

Itt megemlíthetjük, hogy a Magyarország és a magyarok 17–18. századi angol újságokban való megjelenésére vonatkozó, itt felvázolt kísérletben az adatállomány normalizáláson nem esett át, így az esetleges duplikátumok nem kerültek eltávolításra. Nem volt lehetőségem arra sem, hogy az irreleváns cikkeket kiszűrjem az adatbázisból.

A sajtóanyagok fent ismertetett távolságtartó olvasásának (*distant reading*) további kor-látai is vannak. Először is, a módszer nem képes figyelembe venni, hogy keresési kifejezésünk hányszor fordul elő egy újságcikkben. Ez a hiányosság annak köszönhető, hogy a jelen-legi digitális sajtóarchívumok a keresési eredmények metaadatai között nem jelölik az egy újságcikkben belül előforduló azonosított kulcsszavak számát. Másodsorban, az újságcikkek számos kifejezést tartalmaznak, de ezek közül csupán néhány vonatkozik a cikk fő témáira. Ugyanakkor az újságcikkek címei, melyeket digitális módszerünk képes elemezni, segíthet-nek ebből a szempontból, mivel a címek célja éppen az, hogy tömören összegezzék az adott cikk tartalmát. Ez szintén rávilágít az újságcikkek digitális archívumon belüli részletes metaadatainak és tárgyindexelésének szükségességére és jelentőségére. Harmadrészt, ebben az esetben is beleütköztünk a kvantitatív módszerek általános korlátaiba. Következésképp ez a módszer nem képes olyan értéktételeket elemezni, mint például egy jelenség pozitív vagy kritikai megítélése, hiszen csak a kontextus ismeretében lehetséges a szavak szemantikai je-lentésének pontos feltárása. Az eljárás továbbá nem képes figyelembe venni a szavak és ki-fejezések időben változó konnotációit sem.

A 17–18. századi angol sajtóban megjelent magyar vonatkozású cikkek távolvasása

A módszer egyértelmű korlátai ellenére, a magyarokra vonatkozó korabeli angol sajtócikkek nagy mennyiségű bibliográfiai és metaadatainak fenti eljárások szerinti elemzése panorámát nyújthat az angol–magyar kapcsolatok alakulásáról. Ebben a fejezetben az ezzel kapcsolatos kutatás kezdeti, korántsem végleges eredményeit ismertetem. A terjedelmi korlátok miatt itt nincs lehetőség minden korábban bemutatott elemzési eljárás bemutatására.

Az első ábra a magyar vonatkozású cikkek évenkénti számának változását mutatja a Burney Gyűjteményben 1622 és 1800 között. Eltérő árnyalatokkal ábrázoltuk a hírek, hirde-tések és egy adott évben megjelenő összes cikk függvényeit.

⁴⁴ A British National Newspaper Archive és az Ausztrál Nemzeti Újságarchívum (Trove) cikkeinek ada-tait és szövegét az olvasók javíthatják.

1. ÁBRA

Az ábra jól tükrözi azt a folyamatot, hogy a londoni újságok olvasói miként értesültek Magyarországgal vagy magyarokkal kapcsolatos hírekről és hirdetésekről. A függvények lokális maximum pontjai jelentős részben olyan háborúhoz köthető eseményekre utalnak, amelyekben hazánk aktív szerepet vállalt. Ezek részletes elemzésébe ezen a ponton azért nem bocsátkozunk, mert az adatok így módon történő megjelenítése módszertani szempontból problematikus. A bibliográfiai és metaadatok eme modellezése ugyanis nem veszi figyelembe, hogy az újságok és a bennük publikált cikkek száma a különböző években jelentős eltéréseket mutat. Ezt láthatjuk a következő ábrán.

2. ÁBRA

Az ábra jól mutatja, hogy a bélyeg- és a hirdetési adók bevezetésének ellenére a Burney Gyűjtemény újságjaiban megjelenő cikkek száma jelentősen növekedett a 18. század során. Egyes korszakokban más-más újságtípusok domináltak. 1709-ben 18 újság jelent meg rendszeresen Londonban (egy napilap, egy hetilap, 16 újság pedig hetente háromszor). 1760-ból 4 napilapot, valamint 5-6 heti háromszor megjelenő fővárosi újságot ismerünk. 1770-ben 5 londoni napilapról, 8 heti háromszor megjelenőről és 4 hetilapról tudunk. 1783-ra a napilapok száma 9-re emelkedett, míg a hetente kétszer vagy háromszor megjelenőké 10-re. 1790-ben pedig már 14 napilapot, 7 heti háromszor megjelenő újságot és két hetilapot olvashattak a főváros lakói. Megfigyelhető, hogy a különböző újságok száma növekedett háborús és politikailag túlfűtött időszakokban (például 1710-es, 1730-as évek, 1745–1746, az 1750-es évek közepe, a késői 1760-as évek), míg stagnált vagy csökkent más időszakokban.⁴⁵

Mivel a 17. és 18. században megjelenő újságok száma jelentősen eltér, ezért ezeket praktikus szempontok miatt nem célszerű egy ábrán megjeleníteni, mert így nem láthatók a tendenciák. Az újságok és a bennük megjelenő cikkek számának időbeli változása miatt, a magyar vonatkozású cikkek számát nem abszolút, hanem relatív, százalékos módon ábrázoljuk: az alábbi függvény azt mutatja, hogy egy adott évben megjelent összes cikk hány százaléka utalt Magyarországra vagy a magyarokra a 17. században.

3. ÁBRA

Azonnal feltűnhet, hogy bizonyos időközönként a megjelent cikkek majdnem 20%-a beszámol valamilyen magyar vonatkozású hírről. Ez a Magyarországra irányuló kiemelkedő figyelem az elhúzódó magyar–török háborúval magyarázható, mely az angol–magyar kapcsolatok szemszögéből Fest Sándor szavaival „diplomácia- és hadtörténetünk eddig megíratlan fejezete”.⁴⁶

⁴⁵ Harris: *Politics and the Rise of the Press*, 10–11.; Williams: *Read All about it*, 55.; Rivers, Isabel ed.: *Books and their readers in Eighteenth Century England: New Essays*. London, 2001. 24.

⁴⁶ Fest Sándor: *Anglo-Hungarian Historical and Cultural Relations*. Angol Filológiai Tanulmányok, 4. köt. (1969) 24.

Edward Hyde, Clarendon grófja (1609–1674) és az Oxfordi Egyetem kancellárja arról panaszkodik naplójában, hogy „a Skóciából érkező hírek eddig még sohasem bukkantak fel az angol újságokban, de a Magyarországról és más, kisebb jelentőségű államokból érkező tudósításokat külön rovatokba rendezve közlik.”⁴⁷ Megfigyeléseit alá lehet támasztani azon *coranto* és újságcikkek kvantitatív elemzésével, melyek Magyarországgal és Skóciával foglalkoznak 1622 és 1640 között.⁴⁸ Ebben a periódusban ugyanis háromszor annyi cikk utalt Magyarországra, mint Skóciára, ami nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy a korabeli *corantók*, újságok és pamfletek elsősorban a külföldi hírekre összpontosítottak, legfőképp a háborúkra. Ennek részben az volt az oka, hogy elkerüljék az olyan hatóságokkal való összetűzést, mint például a Csillagkamara. Ahogy egy 17. század közepén élt újságszerkesztő meg is jegyezte, „a hírok témájául, melyök legfőképp fönn forognak, a Háborúk, Forrongások, és Lázadások, vagy ezek Elegye választatik”.⁴⁹

Amint a fenti függvény is jelzi, a csúcserőterek többsége a nagyobb katonai hadműveletekkel hozható összefüggésbe.⁵⁰ Hely hiányában két ilyen kiugró értéket vizsgálunk meg részletesebben. Az 1620-as évek elején számos újság címlapján Magyarország az első országok között szerepelt, melyekről híreket közölt az angol sajtó. Az első, 1623-ban felbukkanó csúcserőterek Bethlen Gábor (1580–1629), erdélyi fejedelem politikai, hadi és diplomáciai tevékenységeivel kapcsolatos híreket jelöli.⁵¹

Mivel neve több újság címlapján is szerepelt, Bethlen neve ismerősen csengett ezen újságok olvasói számára.⁵² Vincze Dániel megvizsgálta az 1622 és 1625 között kiadott angol

⁴⁷ Edward Hyde: *The Life of Edward Earl of Clarendon*. Oxford, 1827. In: Róna: Hungary and the beginnings of English Journalism, 54. Az eredeti naplót nem volt lehetőségem tanulmányozni.

⁴⁸ A Magyar Királyságról az 1620-as évek előtt is jelentek meg hírek Angliában. Például, a *Mercurius Gallo-Belgicus*, melyet a szigetországban is terjesztettek, számos cikkében említi a Magyar Királyságot és Erdélyt. Az ebben található cikkek témája kapcsolódik Teszelszky Kees és Zászkaliczky Már-ton közelmúltban megjelent dolgozatának tárgyköréhez. *A Bocskai-felkelés és az európai információhálózatok. Hírek, diplomácia és politikai propaganda, 1604–1606*. Aetas, 27 évf. (2012) 4. sz.

⁴⁹ 49–121. A *Mercurius* első angol nyelvű fordítását 1614-re datáljuk: *A Relational all Matters passed, especially, in France and the Low-Countries, touching the causes of the warre now in Cleueland. Togethier with such occurrences of note as have happened in Spaine, Italie, England, Germany, Hungarie and Transylvania, since March last to the present, 1614. Translated according to the Originall of Mercurius Gallo-Belgicus*. London, 1614.; Róna: Hungary and the beginnings of English journalism, 56.

⁴⁹ „The subject of Newes which is most enquired for, is for the most part of Wars, Commotions, and Troubles, or the Composing of them.” Briefe Relation, No. 2. 1649. október 9. In: Arblaster, Paul: *Posts, Newsletters, Newspapers: England in a European system of communications*. Media History, vol. 11. (2005) No. 1–2. 29.

⁵⁰ Az 1657–1658-as érdeklődés II. Rákóczi György lengyelországi hadjáratával és az ezt követő erdélyi–török konfliktusokkal, az 1677-es franciák, lengyelek, kurucok és erdélyiek között létrejött varsói szerződéssel és Thököly Imre színrelépésével függhet össze, az 1683 és 1687 közötti jelentős menynyiségű magyar vonatkozású cikk pedig valószínűleg a török ellen vívott felszabadító háború eseményeihez (például Bécs és Buda ostroma, Érsekújvár bevétel és Buda visszafoglalása) köthető.

⁵¹ Bethlen nevét számos verzióban találjuk az angol forrásokban, például „Bethlem Gabor”, „Bethlem Gabor”, „Gabriel Bethline”.

⁵² Néhány példa a Bethlen nevét említő címlapok közül: *The Continuation of our Vweekely Nevves. Containing these Particulars, the Late Ambassage Sent by the Emperour from Regenspurg, to the Duke of Saxony. and His Letters to the King of Denmarke, and those of the Crietz of the Lower Saxony. the Proposition of the Dyet of Vienna. the Dyet of the Lutheran Princes and States of the Lower Saxony at Wolffenbuttle. the Preparations of the Emperour to Resist Bethlem Gabor, and the Marquesse of Iegerensdorf: And theirs Likewise for Silesia. the Duke of Brunswicks March Vp*

corantok címlapjait, ahol az adott szám legfontosabb híreit közölték. Az Anglia és a magyar hadszíntér közötti földrajzi távolság ellenére a címoldalakon legtöbbet szereplő uralkodók és hadvezérek listáját – majdnem minden összehasonlítási szempontból – az erdélyi fejedelem vezette. Az iránta való rokonszenv fokozatosan növekedett a protestánsok hanyatló küzdelmében⁵³, mivel egyre bátrabban és elszántabban szállt szembe a császárral.⁵⁴ Az angolok sze-mében Bethlen „nagy bölcsességgel megáldott fejedelem” volt, akit sokan a „protestáns val-lás fő reménységének”,⁵⁵ a 30–40 000 főre becsült hadseregét pedig a császár egyetlen méltó ellenfelének tartották 1623-tól kezdődően.⁵⁶ Az újságok szerint a fejedelemnek fontosabb volt a Német-római Birodalomban a protestáns vallási viszonyok helyreállítása, mint a ma-gyar trón megszerzése.

Buda visszafoglalása (1686) számos kiadványban visszhangra talált, ideértve könyveket, pamfleteket, hírleveleket, és újságokat szerte a keresztény Európában. Ezek beszámoltak a törökök ellen vívott háború apró részleteiről, és a győzelmet mindenhol megünnepelelték. En-

Towards Halberstadt, and Don Corduaes with the Baron of Anholts Last Enterprises in Westphalia. the Present Designes of the Count of Mansfield. the Present Businesse of the Grisons, and the King of Frances, with the Dukes of Sauoyes Beginnings for Recouery Pf Tje Valtoline. with Something also of Sea Matters of Great Consequence and Expectation from Seuerall Places., vol. 2. No. 27. London: printed [by George Eld] for Nathaniel Butter, and Nicholas Bourne, 1623. április

21.; *The Proceedings of Bethelen Gabor in Hungary, Against the Empire: The Preparations of the Emperour Against Bethelen Gabor, with Other Remarkeable Accidents. the Siege of Lipstat Continued, with the Finall Resignation of the Same. the Articles of Agreement, Concerning the Surrendring of the Towne Betweene Iohn of East-Freesland, and Count Reitterberg; and Henry Lord Hatzfeild, Gouvernour and Other Chiefe Bvrgers. the Particular Affayres of Seuerall Places, as Letters from Forraine Parts Report them.* No. 5. 1623. november 26.; Hernádi László Mihály:

Bethlen Gábor bibliográfia, 1613–1980. Különnyomat a Bethlen Gábor állama és kora című tanul-mánykötetből (Budapest, 1980) című munkájában nem említi a Bethlennel kapcsolatos angol saj-tóanyagot.

⁵³ Vincze: *Bethlen Gábort és az első angol újságok*, 80–98.

⁵⁴ Kurucz György a következőképpen összegzi, miért fordult az angol sajtó figyelme Bethlen felé 1623-ban: „Jakab új konstantinápolyi követének, Sir Thomas Roenak a tevékenysége kezdetben az erdélyi diplomácia portai helyzetének meggyöngítésére irányult. I. Jakab ugyanis a kereszténység és az isz-lám közötti konfliktus részeként fogta fel Bethlen hadjáratát. Ennek következtében, amikor Mattj Thurn gróf a török részleges támogatásának elnyerése végett Konstantinápolyba utazott, Roe ki-mondottan a csehek és a magyarok közti együttműködés meggátlására törekedett. 1623 elejétől vi-szont Roe álláspontja kezdett megváltozni. A fejedelem követi egyértelművé tették, hogy az erdélyi és magyar fegyverek sikere Európa valamennyi protestánsának ügyét előbbre viszi. S látva, hogy királyának veje, Pfalzi Frigyes, mindinkább képtelennek bizonyul az elvesztett rajnai területek tár-gyalásos úton való visszaszerzésére, Roe már maga kereste a kapcsolatot Bethlennel. Ezzel egyide-jűleg Frigyes követe arról próbálta meggyőzni Jakab udvarát, hogy feltétlenül érdemes a fejedelem-mel szorosabb kapcsolatot tartani, mivel korábbi katonai sikerei azt mutatják, hogy jelentős császári erőket képes leköt-ni.” Kurucz György: *Érdekek és előítéletek: a brit diplomácia és Magyarország a 18. század végéig*. Századok, 129. évf. (1995) 2. sz. 267.; Gömöri György: *Bethlen Gábor a korabeli angol nyomtatványokban és szépirodalomban*. Irodalomtörténeti Közlemények, 98. évf. (1994) 1. sz. 52–61.; Angyal Dávid: *Erdély politikai érintkezése Angliával: második közlemény*. Századok, 34. évf. (1900) 5. sz. 398–420.; Zarnóczy Áron: *Angol követjelentések Bethlen Gábor első hadjá-ratáról és a nikolsburgi békekötésről (1619–1622)* In: Kármán Gábor és Kees Teszeleszky: *Bethlen Gábor és Európa*. Budapest, 2013. 129–144.

⁵⁵ *Our last weekly news...* No. 44. 1623. augusztus 21. *Our last weekly news...*, No. 7. 1621. november

4.

⁵⁶ Vincze: *Bethlen Gábort és az első angol újságok*, 96.

nélfogva magától értetődik, hogy lokális maximum pontokra bukkanhatunk a magyar vonatkozású sajtóközleményekben a török elleni háború jelentős hadműveleteivel kapcsolatban. Így nem meglepő, hogy az abszolút maximum pont Buda 1686-os ostromához köthető. A kérdéskört vizsgáló kutatók már több nyelvterületen belül megvizsgálták Buda visszafoglalásának recepcióját, beleértve a német és spanyol nyelvű visszhangokat is.⁵⁷ Ugyanakkor az erre vonatkozó angol források szisztematikus elemzése még nem készült el.⁵⁸ Ha ez megtörténne, össze lehetne hasonlítani az ugyanazon eseménysorról a különböző nemzeti sajtó-anyagokban írott beszámolókat, és ki lehetne mutatni az egyes nemzeti jellemzőket a recepció során. Továbbá meg lehetne vizsgálni a hasonlóságokat és különbségeket is, melyek a hírek terjedésének információs csatornáit jellemezték, továbbá azokat az eljárásokat, amelyek segítségével az első történeti összefoglalókat készítő korai szerkesztők olvasóközönségüket manipulálni szerették volna. Az angol hetilapok magyarországi értesüléseit vizsgálva G. Etényi Nóra hangsúlyozza, hogy „az angol kiadványok azért is fontosak, mert míg német területeken az eltérő mértékű, de mégis közvetlen érintettség is lehetett a tájékoztatás és a propaganda mozgatórugója, addig angol viszonylatban ez már nem olyan jelentős a tájékoztatás irányításában, s ez közvetetten a nyilvánosság és a közvélemény széles bázisára bízónyíték, hiszen ezek szerint e kiadót elsődlegesen az érdeklődésre építő üzleti érdek motíválta.”⁵⁹

A dolgozat következő részében rátérünk a 18. századi magyar vonatkozású cikkek bibliográfiai adatainak kvantitatív elemzésére. A teljes cikkszámot, a híreket, valamint a hirdetéseket külön jelöltük az alábbi ábrán.

⁵⁷ G. Etényi: *Hadszintér és nyilvánosság*, id. mű.; Hanny Erzsébet: *Buda 1686. évi visszavívásának egykorú irodalmi emlékei a Budapesti Történeti Múzeum Könyvtárában*. Budapest, 1998.; Horváthné Hanny Erzsébet: *Buda 1686. évi visszafoglalásának hírei hazai könyvgyűjteményeink egy-korú, spanyol nyelvű kiadványai alapján*. Doktori disszertáció. ELTE BTK, 2008.

⁵⁸ A Thököly Imrére és az 1680-as évek török háborúira vonatkozó – főként Magyarországon elérhető – angol röpirat- és pamflet anyagot Köpeczi Béla és Antal Judit dolgozták fel. Az angol hetilapok közül szinte csak az *Observer*-ra találunk néhány utalást, de a Magyarországról a korszakban több száz cikket publikáló *London Gazette*-re például nem hivatkoznak. Vincze Dániel viszont részletesen elemezte a Thököly-felkelés recepcióját a *London Gazette*-ben. Köpeczi Béla: „Magyarország a ke-reszténység ellensége.” *A Thököly-felkelés az európai közvéleményben*. Budapest, 1976.; Antal Judit: *A török elleni felszabadító háború magyarországi vonatkozásai az angol sajtóban*. Belvedere, 12. évf. (2005) 3-4. sz. 18-37. (1. rész), 12. évf. (2005) 5-6. sz. 23-37. (2. rész).; Vincze Dániel: *Rebellisek, elégedetlenek, magyarok. A Thököly-felkelés a London Gazette hasábjain*. Századok, 147. köt. (2013) 4. sz. 891-930.

⁵⁹ G. Etényi: *Hadszintér és nyilvánosság*, 156.

4. ÁBRA

Amint már korábban jeleztük, az újságok terjesztése és eloszlása nagymértékben változott a 18. század folyamán. Következésképp az eredményeket inkább relatív, mintsem abszolút arányban szükséges ábrázolnunk.

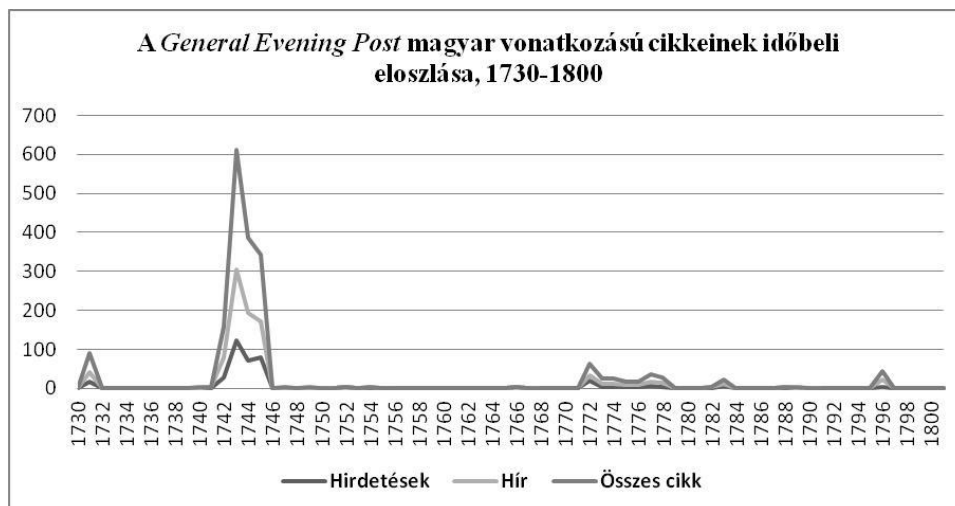

5. ÁBRA

Ismét megfigyelhető, hogy a grafikonokon látható maximum pontok főként katonai műveletekhez köthetők. Az 1706-ban megjelent összes újságcikk 10%-a utalt Magyarországra a Rákóczi szabadságharc derekán. Köpeczi Béla, azon kevés magyar történészek egyike, aki kutatott a *British Library* Burney Újsággyűjteményében, tárgyalja a Rákóczi-szabadságharcról az angol sajtóban lefolyt vitát. Ugyanakkor ő maga is bevallja, kutatásai csak bizonyos sajtó-organumokra korlátozódtak, úgymint a *Daily Courant*, a *Post Man*, a *Post Boy*, az *Observer*, valamint a *London Gazette*. Ez azt jelenti, hogy a korban létező 18 újság közül 5 újság tanulmányozására nyílt lehetősége, ráadásul a sajtókiadványok teljes köréhez még a folyóiratok is hozzátartoztak. Kutatásait tovább szűkítette azért, hogy csak a híradásokra összpontosítson.

tott, és nem vette figyelembe azokat a cikkeket, melyek kommentárokat közöltek Magyarországról.⁶⁰ Következésképp viszonylag kisszámú újságcikket tudott csak megvizsgálni az 1703 és 1711 közötti periódusra vonatkozóan abból az 1763-ból, amelyeket eddig azonosítottunk a kutatásunk során. Nem csoda tehát, hogy Köpeczi itt említett publikációját követően R. Várkonyi Ágnes kiemelte, hogy a „Rákóczi-szervezkedés angol kapcsolatait eddig nem vizsgálta a szaktudomány”.⁶¹

Az 1717-es csúcsérték valószínűleg az 1716–1718-as osztrák–török háborúval magyarázható, amikor az osztrák és magyar csapatok legyőzték az oszmán hadsereget. Az 1743-as maximum pont az osztrák örökösödési háború katonai és diplomáciai eseményeire utal: a cikkek beszámolnak a katonai műveletekről és a béketárgyalásokról.⁶² A háborúban a britek is segítettek „Magyarország Királynőjének csapatait”.⁶³ Bár a fenti grafikon érdekes eredményeket mutat, mindazonáltal jeleznünk kell, hogy ezt a fajta grafikus ábrázolást tovább lehet finomítani. Az előző adatmodellezés nem tesz különbséget az olyan cikkek között, amelyeknek megegyezik a tartalmuk, illetve gyakran szó szerint ugyanazt a cikket is közölhette több újság is. Így a maximum értékeket tesztelhetjük úgy is, hogy a magyar vonatkozású cikkek megjelenítéseit olyan különálló, hosszú futamidejű és minél teljesebb példányszámmal rendelkező újságok alapján vizsgáljuk, mint például a *General Evening Post* és a *Daily Advertiser*.

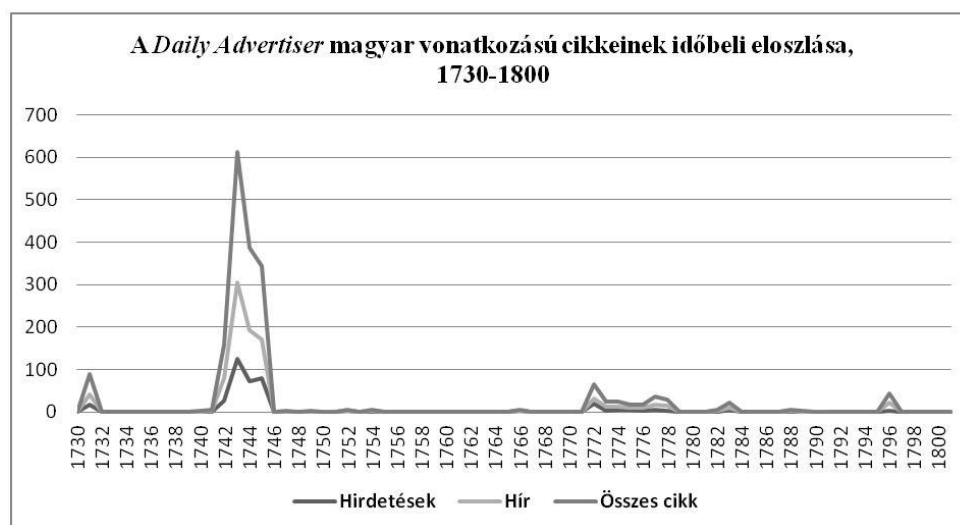
6. ÁBRA

⁶⁰ Köpeczi: *Az Angol hírsajtó a Rákóczi-Szabadságharcról*, 161–174.; lásd még: Köpeczi Béla: *A Rákóczi-szabadságharc és Európa*. Századok. 110. évf. (1976) 6. sz. 1009–1017.; uő: *Ferenc Rákóczi II – the Man and His Cause*. The New Hungarian Quarterly, 17. évf. (1976) 61. sz. 39–57.

⁶¹ R. Várkonyi Ágnes: *Amiről Bethlen Miklós önéletírása hallgat*. Korunk 3./8. évf. (1997) 7. sz. 55–66.

⁶² Az 1743-as évhez köthető a London és Bécs közötti átfogó gazdasági együttműködés előkészítésével kapcsolatos komoly tárgyalások megkezdése is, melynek során a brit kormány egyre növekvő figyelmet szentelt a magyar természeti kincsekre és a kereskedelmi lehetőségekre. Kurucz György: *Hungary and British-Austrian trade relations in the mid-18th century*. Südost-Forschungen, Bd. 59/60. (2000/2001), 218–228.

⁶³ Érdekes megjegyezni, hogy a legtöbb cikkben szerepel a „Magyarország Királynője” kifejezés.

7. ÁBRA

A korábbiakkal összhangban mindkét függvény abszolút maximum pontjai ugyanarra a helyre esnek, nevezetesen 1743-ra. Ez azt bizonyítja, hogy ebben az évben valóban csúcspontot ért el a magyar vonatkozású újságcikkek száma az angol sajtóban.

Az újságszerkesztőknek és tulajdonosoknak kulcsfontosságú szerepük volt és van abban, hogy miről és hogyan tudósít egy adott sajtóorgánus.⁶⁴ Ebből a szempontból sem mellékes megvizsgálni azt, hogy a magyar vonatkozású cikkek mely újságokban jelentek meg legnagyobban, illetve legnagyobb gyakorisággal.

Újság cím	Utalások száma	Időszak	Éves átlag
Public Ledger or the Daily Register of Commerce and Intelligence	386	1760–1761	193
Daily Gazetteer (Country Edition)	171	1741	171
Daily Gazetteer (London Edition)	1629	1735–1745	148,09
General Advertiser (1744)	1019	1744–1752	113,22
Weekly Journal or Saturday's Post	794	1717–1725	88,22
Penny London Morning Advertiser	85	1744	85
Daily Post	2101	1719–1746	75,04

1. TÁBLÁZAT

A *Public Ledger or the Daily Register of Commerce and Intelligence* című újságban megjelenő cikkek jelentős része egyrészt a magyaroknak adott kölcsön tőzsdei állásáról szól: a hírdetések szerint a magyar hitel körülbelül 5%-on stagnált. A másik nagyon gyakori hírdetés pedig a magyar hamuzsír londoni árusításával kapcsolatos. Az angol sajtóban rendszeresen

⁶⁴ Ahogy Köpeczi Béla rámutat, a Rákóczi-szabadságharc során a kormánypárti *Daily Courant* egyre ellenségesebbé vált a kurucokkal szemben. Köpeczi: *Az angol hírsajtó a Rákóczi-szabadságharcról*, 170–173.

jelent meg a Laurence Poultney Lane-en működő Mark Hudson bróker hirdetése, amely arról tudósított, hogy hány hordónyi magyar tiszta fehér fahamuzsírt (*Hungary pearl ashes*) kínált eladásra, és ezek hol vehetők át. A hirdetések segítségével heti szinten rekonstruálható a magyar hamuzsír londoni árusítása. Ennek feltárása azért is lényeges, mert a 18. század közepi angol–magyar gazdasági kapcsolatokkal foglalkozó korábbi kutatások eddig főként a borkereskedelemre koncentráltak.

E példák is megerősítik, hogy a közölt grafikonok elemzéséből nem szabad arra a következtetésre jutnunk, hogy a tizenhetedik-tizennyolcadik században az angol újságszerkesztőket Magyarország csak mint hadszíntér érdekelte. Habár a kezdeti eredmények alapján valószínűsíthetjük, hogy a hírek többsége a Magyarországot érintő háborúkkal és egyezségekkel foglalkozik, az angol napilapok számos cikkben foglalkoztak magyarországi politikai, vallási, kulturális és mezőgazdasági ügyekkel, amelyek jelentős mértékben befolyásolhatták az angol emberek Magyarországról alkotott képét.⁶⁵ Találhatók cikkek, amelyek Bethlen Gábor ezüsterméivel foglalkoznak, mások pedig arról számolnak be, hogy egy angol uralkodó épí-tészt és mérnököt küldött Magyarországra új erődítmények építésére, míg máskor a Protesztánsok által elszenvedett sérelmekről, a vallásszabadsággal kapcsolatos vitákról, a huszárok és a hajdúk uralkodó előtti felvonulásáról, a magyar király színi előadás alatt szerzett sebe-süléséről, a szegedi boszorkányperről, magyarok által írt levelekről, lázadó magyarokról, békeszerződésekről, a magyarországi országgyűlés lefolyásáról, a magyar nemesség követeléseiről, a Szent István koronájának leírásáról, a magyar és az angol koronázási eskü összehasonlításáról, a magyarországi cigányokról, valamint a tokaji és más magyar borokról írnak. Az angol belpolitikai vitákba pedig nem egyszer a magyar vallási és politikai kérdéseket is bevonták. Ismeretes, hogy II. Károly uralkodása idején a Tory és Whig politikai csoportok közötti heves politikai csatározások során a királyhoz lojális toryk a magyar pro-testánsokat védelmező whikeket 'tekélites'-nak, azaz thökölistáknak gúnyolták, mivel szerintük a whikekhez hasonlóan a kurucok is a saját uralkodójuk ellen lázadtak.⁶⁶

Az angol napilapok ugyanakkor az Angliában élő magyarokról is beszámoltak. Egy magyarokból álló társaság például többször „új gyakorlatokat” mutatott be (egyszer a magyar királynő születésnapján), ami igazi sikernek bizonyult. Ahogy korábban láttuk, hirdetések jelentek meg a magyar önkéntes katonák londoni találkozóiról. A Londonban működő *Hungarian Water warehouse*-ról is tudósít az angol sajtó. Hirdetéseikben javasolják a magyarországi lóhere vetőmag használatát, amelyet Európa több részén is nagy becsben tartot-tak.

Az angolok magyarországi emberekkel és termékekkel való érintkezései hatottak a Magyarországgal és a magyarokkal kapcsolatos sztereotípiákra. Láthatjuk, hogy a Magyarországot érintő sajtóanyag nem csupán a magyarországi had- és diplomáciatörténet tanulmányozói számára lehet hasznos. Ezeket és a több ezer további, eddig teljességgel figyelmen kívül hagyott, Magyarországot érintő angol sajtóbeszámolót a magyar politika-, kultúra-, társadalom-, vallás-, agrár- és közgazdaság-történet kutatói egyaránt felhasználhatják – és a lista korántsem teljes.

⁶⁵ A katonai beszámolók időnként a magyar katonák bátor tetteire és a magyar huszárokkal kapcsolatos történetekre is kitértek, amelyek szintén befolyásolták Magyarország megítélését a korabeli Angliában.

⁶⁶ Kropf Lajos: *Az angol Thökölisták. Századok*, 40 évf. (1906) 136–143.; Fest Sándor: *Skóciai Szent Margittól a walesi bárdokig*, Budapest, 2000. 254–258.; Vincze: *Rebellisek, elégedetlenek, magyarok. A Thökölj-felkelés a London Gazette hasábjain*, 891–930.

Magyarország angol napilapokon belüli reprezentációjával kapcsolatos további kutatás-során feltehetőleg rekonstruálni lehet azokat az információs csatornákat és hálózatokat, amelyeken keresztül a 17–18. századi Magyarországgal kapcsolatos hírek eljutottak a Londonban működő napilapokhoz. A legtöbb korabeli újságcikk ugyanis közli, hogy melyik városból érkezett az adott hír. A törökkel vívott háborúk idején a Magyarországról szóló beszámolók jellemzően Prágából, Bécsből – esetenként Amszterdam, Regensburg és Frankfurt közvetítésével – érkeztek Angliába. A Hannover-ház uralkodása idején számos más információs központ, többek között Hága, Berlin, Párizs és Hamburg is közvetített Magyarországgal kapcsolatos beszámolókat.⁶⁷ Számos olyan cikket, levelet ismerünk, amelyet közvetlenül Budáról és Pozsonyból küldtek, ahol a magyar országgyűlés ülésezett. Híreket közvetítettek az Angliába utazó magyarok, valamint a Magyarországon átutazó angolok is.⁶⁸

Összegzés

Ország Lászlónak a magyar–angol kapcsolatok szisztematikus kutatásának hiányáról mondtott szavai ma is csakúgy helytállóak, mint 1946-ban: „Az angol–magyar érintkezések össz-szefoglaló történetét még nélkülözzük [...]. Nem egy esetben még éppen csak efemer és tudománytalan újságcikk utal értékes forrásokra és adatokra, miknek kiaknázása a módszeres kutatásra vár. Nem is várhatjuk az angol szellem hazai befogadásának történeti áttekintését addig, amíg a gazdag munkaterületet néhány szakavatott kutató rendszeres és kimerítő részlettanulmányokban fel nem dolgozza.”⁶⁹

Amint láttuk, néhány évtizedtől elteltével a kutatók nem vizsgálták Magyarország és a magyarok reprezentációját a 17–18. századi angol sajtóban. A bölcsészettudományokban bekövetkezett digitális fordulat azonban a magyar–angol kapcsolatokat illetően is korszerűsítő lehetőségeket hordoz magában. Ez a tanulmány arra tett kísérletet, hogy rávilágítson az eddig figyelmen kívül hagyott magyar vonatkozású 17–18. századi angol sajtóforrásokra. Tanulmányozásuk új kutatási területekre irányítja a figyelmünket számos diszciplína esetében. Habár a borsos előfizetési árú digitális archívumok magyarországi elérhetetlensége a jövőben is kihívást jelent a magyar–angol kapcsolatok tanulmányozói számára, e terület kutatói profitálhatnak az új digitális módszerek alkalmazásából. Egy új digitális módszer használatára – még ha kísérleti szinten is, s bármennyire kezdetleges legyen is az –, több mint 36 000 Magyarországra utaló cikk bibliográfiája és metaadatainak kvantitatív elemzését

⁶⁷ Ezeket a híreket az adott ország propagandája befolyásolta. A Bécsből érkező hírek sokszor negatív képet rajzoltak Magyarországról. Ezek egy részét a hazánkba érkező külföldi utazók cáfolták. Például

Robert Townson *Travels in Hungary with a short account of Vienna in the year 1793* című munkájában írja, hogy „a Bécsben keringő beszámolók szerint [Magyarország] még szinte természeti állapotban van, s lakói félig vadak. Az az igazság, hogy néhányan olyan vadnak írták le a nép jellemét, hogy azok közül, akik nem annyira gyakorlott utazók, mint én, valószínűleg sokan teljesen feladták volna tervüket... Szerencsés leszek, ha élve visszatérek, mondták... Miután megismerkedtem néhány magyarral, akik ajánlólevelet adtak, rájöttem, hogy ezek a beszámolók nemzeti gyűlöletből erednek.” (25) Művében több helyen dicséri a magyar kulturális életet. Könyvét így zárja: „A magyarok nemes fajta, s a sokféle nép közül, akiknek országában utaztam, őket tartom a legnagyobbra. Tartozom nekik a dicsérettel, s ezt most örömmel meg is adom.” (452). Az idézetek Kökény Andrea: *Robert Townson utazásai Magyarországon, 1793*. Aetas, 28. évf. (2013) 3. sz. 119–140. című tanulmányából származnak.

⁶⁸ Például John Barclay, John Lithgow, Edward Browne és Jeremiah Milles.

⁶⁹ Ország László: *Berg Pál, Angol hatások 17. századi irodalmunkban*. Budapest, 1946 (könyvismer-tető). Magyar Könyvszemle, 71. évf. (1947) 264. OSZK Fol Hung 2903. Tördelt korrektúra változat. Az említett szám nyomtatásba nem került.

végeztük el az 1622 és 1800 közötti idősakra vonatkozóan. Ennek vizsgálata segíthet a Magyarországáról és a magyarokról az angol nép körében kialakult kép változásainak és ingadozásainak tanulmányozásában. Arra a következtetésre jutottunk, hogy a sajtóanyagban kimu-tatható, Magyarországra vonatkozó hivatkozások legtöbb csúcserké hadműveletekhez és diplomáciai tárgyalásokhoz köthető, s a cikkek többsége ennek megfelelően valószínűleg Magyarországgal mint háborús zónával foglalkozik.

Ugyanakkor azt is bemutattuk, hogy a vizsgált újságok számos olyan eseményt és leírást is közltek, melyek magyarországi kulturális, politikai, vallási és gazdasági kérdésekkel foglalkoztak. Habár valószínűtlen, hogy ezek finomíthatják azt, amit ezekről a Magyarországon zajló eseményekről már eddig megtudtunk, mégis a jövőbeli kutatásoknak ki kellene deríteniük, hogy a Magyarországgal kapcsolatos eseményeket hogyan jelenítették meg, vitatták és használták fel brit politikai és gazdasági érdekeknek megfelelően. E figyelmen kívül hagyott sajtóanyag távolságtartó és szoros olvasatai jelentős mértékben hozzájárulhatnak a magyar–angol kulturális és gazdasági kapcsolatok tanulmányozásához. Elemzése számos folyamatban lévő tudományos vitához szolgáltat új bizonyítékokat és érveket. Ezek között említendő a *terra incognita* tézis, melyet Birkás Géza, Köpeczi Béla és Péter László képviseltek. Edddig szintén nem vizsgált 18. századi és korai 19. századi francia források alapján közelmúltbeli munkáikban Hanus Erzsébet, Szász Géza és Kövér Lajos újraértelmezték a *terra incognita* tézis számos aspektusát.⁷⁰ Ugyanakkor a magyar–angol kapcsolatokat vizsgáló kutatóknak még nem volt lehetőségük felülvizsgálni ezt a fogalomkört az újonnan elérhető digitalizált források tükrében. A Magyarországról kialakult angol kép nem szorítkozik csupán a Brit-szigetekre, mivel a vizsgált periódusban jelentős hatást gyakorolt a Magyarországról Európában kialakult képre is. A témához kapcsolódó forrásanyag mind kvantitatív, mind pedig tartalmi elemzése új fénybe állíthatná ezt a tudományos vitát.

Az újságcikkek, mint a megtörtént események első vázlatai, lehetővé tehetik számunkra, hogy az angolok szemszögén keresztül finomítsuk a Magyarországról és magyarokról kialakított változó képet. Habár az olyan utazók beszámolóit, mint például Edward Browne és Robert Townson, valamint az enciklopédia-címszavak is befolyást gyakoroltak Magyarország egykori megítélésére a 17–18. századi Angliában,⁷¹ a tanulmányban mégis amellett érvelünk, hogy aligha lehetséges a Magyarországról alkotott korabeli angol percepció rekonstrukciója anélkül, hogy figyelembe vennénk az óriási sajtóanyagot. A korban egyre népszerűbbé váló és szélesebb körben terjedő újságok sokkal tágabb olvasóközönséghez szóltak,

⁷⁰ Hanus, Erzsébet: *La littérature hongroise en France au dix-neuvième siècle*, Párizs / Pécs, 1996.; *Magyarország: „terra incognita” Franciaországban a XIX. század elején*, Hungarológiai évkönyv, 3. évf. (2002) 1. sz. 75–86.; Szász, Géza: *Le récit de voyage en France et les voyages en Hongrie: XVIIIe-XIXe siècles*. Szeged, 2005.; uő: *Országkép a 18–19. századi útikalauzokban*. Aetas, 28. évf. (2013) 3. sz. 44–59.; Kövér Lajos: *A XVIII. század magyarságképe elfeledett francia források tükrében*. Szeged, 2006.

⁷¹ Bisztray, George: *The World Visits Hungary: Reflections of Foreign Travellers, 1433–1842*. Hungarian Studies Review, vol. 33. (2006) No. 1–2. 1–16.; G. Györfy Katalin: *Kultúra és életforma a XVIII. századi Magyarországon*. (Idegen utazók megfigyelései). Budapest, 1991.; Benda, Kálmán: *Edward Brown: A brief account of some travels in Hungaria, Servia ... = Rövid beszámoló néhány magyarországi utazásról ... London, 1673*. Hrsg. von Karl Nehring. München, 1975. (Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität München. Serie C, 2.). Századok, 113. évf. (1979) 1. sz. 156.; Vörösmarty Géza: *Edward Brown: A Journey from Komara or Gomora to the Mine-Towns in Hungary and from thence to Vienna (Utazás Komáromból a magyarországi bányavárosokba és onnan Bécsbe)*. Honismeret, 10. évf. (1982) 6. sz. 61–62.; Rózsa Péter (szerk.): *Robert Townson magyarországi utazásai*. Debrecen, 1999.

mint a Magyarországról visszatérő utazók beszámolóí. Mivel a magyar vonatkozású hírek gyakorta láttak napvilágot a 18. században már összesen több milliós példányszámban meg-jelenő újságokban, így ezek hatottak leginkább a Magyarország-kép alakulására. Az angol újságok elemzése új kutatási irányokat jelöl ki az Angliába látogató vagy ott élő magyarok kapcsán is. A sajtóban megjelenő cikkek sokszínűségének köszönhetően szinte nincs olyan tudományterület, melynek képviselői ne találnának szakmai szempontból is releváns anyagot a felvilágosult és a kontinens országaihoz képest jóval kevésbé cenzúrázott angol sajtó hasábjain.